

Jasna Gačić
Split

ROMANSKI ELEMENTI U SPLITSKOM ČAKAVSKOM GOVORU

»On parlait la langue de l'opresseur (...) mais, comme disent les Italiens, jamais la »lingua del cuore« n'a cédé à la »lingua del pane«.

J. Vendryes, *Le Langage*

1. UVOD

Problematika jezika u kontaktu i jezičnog posuđivanja od posebnog je interesa kako teoretskim doprinosima tako i radovima koji se temelje na već razrađenoj teoriji jezičnog posuđivanja.

Pri proučavanju jezika u kontaktu posebnu pažnju zaslužuju kontakti među jezicima koji genetski nisu izravno srodni, a kod kojih se međutim s vremenom razvija određena srodnost (razlikujemo ovaj izraz od izraza srodstvo koji implicira genetsku povezanost) kojom rezultira dugotrajan kontakt između dva ili više jezika genetski različite skupine jezika (Katičić, 1967, 18—19).

Lingvistička situacija Balkanskog poluotoka privlači sve one koji se bave problematikom jezika u kontaktu upravo zbog uočene stanovite srodnosti balkanskih jezika koji genetski pripadaju različitim jezičnim grupama. Lingvističke konvergencije na Balkanu rezultat su, kako znamo, dugotrajnog procesa mnogostrukih utjecaja susjednih naroda i jezika na Balkanu, historijskih, političkih, socioloških i drugih faktora. Havranek (Havranek, 1964) je primijenio postavku o tendenciji konvergentnog razvoja jezika i na Balkanski poluotok iznoseći svoje strukturalističko shvaćanje jezika kao sistema koji prihvaća strane utjecaje tek kada oni odgovaraju njegovim tendencijama razvoja, pri čemu važan faktor predstavljaju imanentni razvoj danog jezika i povezanost stranog jezika s njim. Strukturalni se faktori, kako vidimo, kombiniraju s nestrukturalnima u pokušaju da se studira i shvati ova lingvistička pojava.

U jezičnoj situaciji na Balkanu izrazita je prisutnost među ostalima i romanskog elementa kojem su posvećeni mnogi radovi lingvista i dijalektologa. Osim lingvističkih izvora (radovi Jirečeka, Skoka i drugih) i historijski nam

izvori govore da je bikulturizam i bilingvizizam postojao na teritoriju dalmatinskih gradova. Radilo se o kontaktu među slavenskim i romanskim jezicima koji je započeo već u doba prvih romansko-slavenskih simbioza. Današnji su dalmatinski govori i narječja rezultat te vjekovima odražavane simbioze, bikulturizma i bilingvizma koji su unutar nje postojali, te interferencije kao socijalnog, psihološkog pa i lingvističkog faktora koji je u uskoj vezi s dva iznesena.

1.1. U ovom nam je radu cilj bio utvrditi romanske elemente u splitskom čakavskom govoru (u tekstu SČG) onih Splićana koji su danas u sedmom, osmom ili devetom deceniju života, te ih opisati i utvrditi jezične promjene koje su nastale pod utjecajem aloglotskog elementa. Kao mjesto ispitivanja odabrali smo Split htijući tako obaviti lingvistička proučavanja u urbanoj sredini, a čakavski govor Splita smo odabrali kao najbolje sačuvanog predstavnika autohtonog govora ovog punkta. Pri tom smo romanizmom smatrali, slijedeći Muljačićevo (1972. b) shvaćanje ovoga pojma, svaku jezičnu jedinicu (element) koja je u jezik (dijalekt) što ga proučavamo ušla direktno iz nekog od poznatih romanskih jezika ili dijalekata. Riječi kao »banak«, »tovalja«, »barufa« i sl. koje Skok (1930, 15) navodi predstavljat će za hrvatski jezik romanizme, mada su one u talijanski jezik došle preko germanskog pa prema tome za talijanski predstavljaju germanizme. Citirajmo Muljačića: »Quello che più conta nello studio etimologico in funzione lessicologica è di poter individuare con certezza l'ultima lingua fonte da cui s'irradiò un accatto di un'altra lingua« (Muljačić, 1972. b).

Kako je ovaj rad zamišljen u prvom redu kao sinhrona studija, snimka današnjeg stanja stvari (odnosno stanja stvari u momentu prikupljanja jezične građe), to smo se u njemu manje bavili etimološkim proučavanjem građe a više smo nastojali opisati promjene koje su rezultat dugogodišnjeg kontakta romanskih i slavenskih govora. Etimologija je od sekundarnog značenja za ovaj rad i tretirana je samo u funkciji razjašnjavanja jezičnih fenomena do kojih je došlo pri jezičnom kontaktu SČG i određenih romanskih jezika i dijalekata. Etimologijom smo se bavili onoliko koliko nam je to bilo potrebno da identificiramo romanski element, tj. da odredimo (koliko nam je to prema izvorima kojima smo raspolagali bilo moguće) što je moguće točnije jezik ili dijalekt davalac, da bismo potom pratili razvojni put posuđenice iz jezika davaoca u jezik primalac. Pri etimološkoj obradi oslanjali smo se na radove iskusnih etimologa (Muljačić, Skok, Vinja i dr.), te smo se prilikom utvrđivanja identiteta pojedinog romanskog elementa služili rječnicima koji su navedeni u literaturi.

1.2. Pri utvrđivanju romanskih elemenata u SČG, već su sondažne ankete ukazale na prisutnost različitih jezičnih stratusa (balkansko-latinski, dalmatski i dalmatsko-mletački), ali i na neospornu nadbrojnost romanskih novijih stratusa: *venecijanskoga* (u tekstu ven.) kao jezika prestiža, trgovine, civilizacije, tehnike, pomorstva, ribarstva i obrta, *tršćanskog* (u tekstu tršć.) kao varijante venetskoga, te *talijanskog književnog standarda* (u tekstu tal.) kao jezika civilizacije, administracije, škole i književnosti. Stoga smo u ovom radu upravo na njih orijentirali našu analizu. Zato ćemo nešto eksplicitnije prikazati neke karakteristike ovih najčešćih jezika davalaca.

Talijanski standardni jezik karakterizira određena nehomogenost budući da u njemu koegzistiraju razne regionalne, lokalne varijante. Ipak, kako znamo, tradicija smatra najboljom onu varijantu talijanskoga književnog jezika koju govore obrazovani staleži u Firenci (il fiorentino illustre) (Muljačić, 1972. a, 215). Osnovne karakteristike ovog »italiano commune« koje ga razlikuju od ostalih romanskih jezika jesu po Tagliaviniju (1969, 415):

1. odsutnost tzv. »vocali turbate ed evanescenti« (ö, ü),
2. odsutnost metafonije,
3. zadržavanje dočetnih latinskih vokala a nestanak dočetnih konsonanata, što ima kao rezultat vokalske dočetke talijanskih riječi,
4. postojanje drugih geminiranih konsonanata uz jednostavne (Ova je opozicija obično vezana uz opoziciju kratkih i dugih vokala koji prethode ovim suglasnicima: pred geminiranim konsonantom vokal je kratak, dok je pred jednostavnima dug.),
5. mjesto akcenta je slobodno u talijanskom jeziku, pa je prema tome i distinktivno,
6. talijanski jezik karakterizira izvanredno (gotovo neograničeno) bogatstvo sufikslnih derivacija,
7. u sintaksi rečenice relativno je velika sloboda.

Venecijanski je po mnogim svojim obilježjima vrlo blizak talijanskom književnom standardu. Fonematski mu sastav (Zamboni, 1974) ima 24 jedinice: 17 konsonanata i 7 vokala u naglašenom slogu (u nenaglašenom položaju ima ih samo 5 jer dolazi do neutralizacije otvorenog i zatvorenog /o/ i /e/ u zatvoreni vokal). Karakteristike su venecijanskog vokalizma, po Zamboniju:

1. nepostojanje prednjih zaokruženih vokala /ö/ i /ü/,
2. odsutnost palatalizacije /a/,
3. odsutnost centralnih vokala tipa [ə] ili /ä/.

Akcentat je po Zamboniju suprasegmentalni fonem s relevantnim mjestom. Zamboni, čini se, nije u pravu kad vokalsku duljinu smatra nepertinentnom budući da se u venecijanskom, nestankom geminata, upravo razlikovanjem dugog i kratkog vokala; oponiraju parovi tipa note : notte i sl. Konsonantski inventar venecijanskog prema istom autoru sadrži:

a) okluzive (p, b, t, d, k, g);
b) nazale /m/, /n/, /ñ/ uz alofon [ñ] (dorsovelarne artikulacije) u slijedu *nazal + konsonant*, ([áñka] »anche«) te sistematski u dočetnom položaju ([paráñ]);

c) frikativne labiodentale /f/, /v/;

d) frikativne sibilante /s/, /ʃ/, s apikoalveolarnom realizacijom. Ova se opozicija neutralizira pred konsonantom ([skampár]). Palatalizirani alofon [š, ʃ] stoji pred č, ĝ/ ([ščánta] »minima parte«, /ʃ'ĝonfár/ »gonifare«). Venecijanski ne pozna glas /š/ kao talijanski. Talijanskom /š/ odgovara ven. /s/ ([səna] »scena«) ili /si/ (/sielta/ »scelta«). Venecijanski je defonologizirao u I polovini 19. st. kontrast /s/ ~ /ð, s/ (u tal. /s/ ~ /č, z/);

e) likvide /l/, /r/. Apikoalveolarni se lateral /l/ u intervokalnom i inicijalnom položaju transformira u dorsopalatalni. Realizira se kao poluvokal [ɛ].

U buranskom se venecijanskom međutim /l/ uvijek realizirao kao dentalni lateral /l/;

f) afrikate /č/, /ǵ/, s tim da ovaj posljednji, pogotovo na kopnu, ostvaruje slobodnu varijantu /j/ ([maja] za lagunarno-venecijanski [maǵa]).

Sam venecijanski obuhvaća skup podsistema različitih punktova (Laguna, Chioggia, Pellestrina, Burano, Caorla, Terraferma) koji se nekad međusobno znatno razlikuju. Kako u traženju etimona neke riječi repliku nekad nalazimo u lagunarno venecijanskom, nekad u buranskoj, pelestrinskoj ili drugoj varijanti, to nas je navelo na pretpostavku da Dalmacija nije uvijek posuđivala direktno iz »veneziano di Venezia«, već iz neke od njegovih varijanti (možda čak i dalmatinske, obilježja koje u literaturi na žalost nisu opisana). Fonetska se i fonološka obilježja venecijanskoga Venecije, naime, često ne poklapaju s replikama koje srećemo diljem naše obale, pa pretpostavljamo da je put posuđivanja vodio preko nekakvog posrednog sistema.

Tršćanski, s obzirom na njegove glasovne karakteristike, svrstavamo u skupinu venetskih govora, a ne u furlanske, kako bi po njegovu geografskom položaju bilo za očekivanje. Devoto (1972, 60) upućuje na »venetizaciju« tršćanskog govora koji prema njemu danas predstavlja samo jednu od varijanti venecijanskoga. No, usprkos neospornoj sličnosti s venecijanskim, tršćanski govor zadržava i neke karakteristike furlanskoga kao što su:

- srednja palatalna artikulacija /č/ i /ǵ/,
- vrlo česti dočetni konsonanti,
- nepostojanje geminata (kao i u venecijanskom),
- noviji razvoj (pod utjecajem venecijanskoga) palatala u spirante, a medio-palatala u palatala.

Osim venecijanskog utjecaja u tršćanskome je jak i utjecaj toskanskog koji je preko brojnih firentinskih obitelji (što su se u periodu od 12. do 15. st. uselile u ovu zonu) penetrirao u tršćanski. Utjecaj toskanskoga posebno se osjeća u leksiku i frazeologiji (Pinguentini, 1969, predgovor). Leksik tršćanskoga karakteriziraju i brojne germanske posuđenice, pa će on često biti jezik posrednik između germanskoga i naših primorskih govora.

1.3. Mjesto je naših ispitivanja, kako smo već rekli, Split. Dijalektolozi su ga kao mjesto sprovođenja lingvističke ankete godinama izbjegavali, objašnjavajući to činjenicom da je taj grad »dijalekatski previše hibridan«, hibridan do te mjere da se postavlja pitanje što je to upoće splitski govor, što je to splitska čakavština, kakav je to splitski čakavski dijalekat.

Svjesni smo poteškoće što je donosi sa sobom izbor grada kao lokaliteta u kojem se obavlja lingvistička anketa i analiza. Selo sa svojim konzervativnim karakterom, stabilnijim sastavom stanovništva, slabijim komuniciranjem s okolinom predstavlja mnogo jednostavniju socijalnu, etničku i lingvističku strukturu pa je zato manje receptivno i za aloglotske elemente.

Prikupljajući građu za ovaj rad, ograničili smo se na jednu od najstarijih gradskih četvrti — Veli Varoš, naselje osnovano u 14. i početkom 15. st., koje je u gradu što je u posljednjih desetak godina doživio naglu ekspanziju prilikom stanovništva iz Dalmatinske zagore te s obližnjih otoka, ipak zadržalo svoju kompaktnost i relativnu netaknutost stanovništva, jezika i običaja. Stanovnici

te četvrti su se odvajali od okoline i teško su primali aloglotske elemente. U jezičnom šarenilu aree čiji smo jezik proučavali, njihov čakavski dijalekt smatrali smo najreprezentativnijim upravo zbog njegovog konzervativnog karaktera. Dok najstarija generacija (od 65. g. nadalje) vjerno čuva čakavski akut te relativno velik broj romanskih elemenata u leksiku, srednja ih generacija, mada pozna ove pojave, upotrebljava samo u kontaktu sa starijima. Kod najmlađih se romanizmi gube, čakavski je akut nestao i ustupio mjesto dugosilaznom akcentu (riječi tipa *matûn*, *bidûn*, *salbûn* i sl. čuju se u ustima najmlađih kao *matûn*, *bidûn*, *salbûn*). Utjecaj škole, radija i televizije očito je odigrao veliku ulogu u štokavizaciji mlađih generacija i doveo do ovakve jezične situacije. Kako smo uočili da je SČG najbolje očuvan kod najstarije generacije, svoj smo izbor upravili baš na nju.

1.4. Posebnu poteškoću za ovaj rad predstavljao je izbor delimitiranog korpusa za lingvističku analizu. Kao građu uzeli smo materijal dobiven direktnom anketom vođenom uz naprijed sastavljene kvestionare koji su obuhvaćali slijedeće pojmovne sfere: polje i radovi u njima, kuća i religija, društveni život, ribarska i pomorska terminologija, zanimanja i zanati, ljudske psihičke i fizičke osobine i sl. Za ispitivanje pomorske i ribarske terminologije služili smo se kvestionarom ALM-a. Međutim, često smo napuštali striktna pitanja kvestionara i vodili slobodan razgovor s ispitanikom koji je tada, osjećajući se obično manje sputanim, slobodno pričao te tako davao dragocjene podatke koje smo bilježili. Nakon brojnih anketa sabrani smo materijali uzeli kao građu na kojoj ćemo vršiti lingvističku analizu. Vlastiti jezični osjećaj i poznavanje SČG namjerno nismo uvodili u ovaj rad, zanemarujući tako brojne romanizme za koje znamo da postoje u SČG, ali ih nisu dali naši ispitanici. Prikupljenu građu potkrijepili smo i tekstovima Ivana Kovačića (vidi Kovačić, 1971), splitskog autora koji je pisao splitskom čakavštinom.

Kako smo već iznijeli, najautentičnijim smo smatrali jezik predstavnika težačkog i ribarskog sloja koji je za razliku od građanskoga teže usvajao aloglotski element, a ako je to i činio, prilagođavao ga je svom jezičnom osjećaju.

Svoje smo ispitanike birali brižljivo nastojeći osigurati njihov dovoljan broj (8 informatora) radi reprezentativnosti materijala, mogućnosti usporedbe i kontroliranja pojedinih individualnih varijanti nekih jezičnih jedinica. Izbor smo upravili na starije osobe, zbog njihova u načelu slabijeg komuniciranja sa strancima koji bi mogli eventualno djelovati na njihov autohtoni govor. Starosna dob, autentičan govor, niski stupanj školovanosti, komunikativnost, govornost, okolina s kojom kontaktira, dobar sluh i jasno artikuliranje pri govoru bili su među glavnim zahtjevima koje smo postavljali pri našem izboru.

Naši su ispitanici odreda stariji ljudi i predstavljaju barem treću generaciju koja živi u gradu. Oni su mladost i zrelu dob proveli uglavnom u konzervativnoj sredini u lingvističkom smislu, koja je relativno teško primala strane utjecaje. Ove pripadnike pučkog sloja smatrali smo mjerodavnim informatorima jer su slabo školovani, relativno su malo komunicirali sa strancima, a gotovo nikada nisu izbivali iz mjesta boravka. Kod njih srećemo tzv. funkcionalni bilingvizam (Filipović, 1967, 43), koji je rezultat određenog jezičnog i kulturnog kontakta u prošlosti. Splitski težaci i ribari, za razliku od građanskih

porodica, nisu bilingvni. Oni upotrebljavaju romanski element (talijanski, vencijski, tršćanski i dr.) a da dotični jezik odnosno dijalekt ne poznaju osim sporadično par riječi. Njihov smo jezik smatrali autentičnim splitskim čakavskim govorom.*

1.5. Pošto smo prikupili potrebnu jezičnu građu, prišli smo analizi dobivenog materijala pokušavajući pri tom slijediti modernu teoriju jezika u kontaktu. Pojave na koje smo nailazili nastojali smo objasniti u svjetlu promjena u sistemu a ne atomistički. To znači da smo nastojali prije svega ispitati interne jezične razloge u pojedinim jezičnim promjenama. Pratili smo strukturalne stimulanse posuđivanja kao i strukturalne faktore rezistencije na koje ukazuje Weinreich (Filipović, 1967, 55). Elementi razlike između dva sistema su, prema ovom autoru, strukturalni stimulanse, dok težnja za stabilnošću sistema i potreba za jasnoćom i razumljivošću predstavljaju faktore rezistencije. Uz ove strukturalne faktore posuđivanja djeluju međutim i nestrukturalni o kojima smo također vodili računa jer su važni faktori pri jezičnom posuđivanju. Tako smo vodili računa o društvenoj vrijednosti prvog jezika (jezika davaoca), o bilingvnom govorniku kao točki jezičnog kontakta, o afektivnosti govora, pa i o individualnoj sklonosti prema miješanju jezika. Svi ovi faktori predstavljaju nestrukturalne stimulanse posuđivanja uz koje su blisko vezani nestrukturalni faktori rezistencije kao što su društvena vrijednost jezika primaoca, netolerancija prema interferenciji, jezična lojalnost prema materinjem jeziku (koja je, kako ćemo vidjeti, veoma izražena u naših ispitanika). Zato smo se, kako bismo što iscrpnije objasnili pojave na koje smo nailazili, koristili i sociokulturnim i drugim ekstralingvističkim podacima.

Prikupljenu i proanaliziranu građu klasificirali smo i prikazali prema jezičnim razdjelima (fonetski i fonematski, gramatički i leksički), a pri analizi smo nastojali utvrditi stupanj i način integracije aloglotskog elementa u jezik primalac.

2. JEZIČNE INTERFERENCIJE NA FONETSKOM I FONEMATSKOM NIVOU

Prema Weinreichu interferencija na fonetskom i fonematskom planu javlja se kad bilingvni govornik poistovjeti fonem drugog sistema s fonemom iz prvog ili ga pri njegovu reproduciranju podvrgne fonetskim pravilima prvog jezika (Weinreich, 1974, 14). Ova opća shema u praksi, naravno, ima kompleksniji karakter. Potcrtavamo odmah važnost Jakobsonove teze da jezik prima strane strukturalne elemente samo ako oni odgovaraju njegovim tendencijama razvoja (Filipović, 1967, 25). Primijenjena na ovaj jezični nivo, ova nam teza govori da je importacija fonema proces u jezičnom posuđivanju usko vezan s pojavama razvoja i osnovnim karakteristikama fonološkog sistema jezika primaoca (Filipović, 1967, 70).

---

* Svim svojim informatorima, bez pomoći kojih ovaj rad ne bi mogao biti ni napisan, ovdje izražavam duboku zahvalnost.

Jezične promjene na fonološkom i fonetskom nivou obično su rezultat stalnog traženja ravnoteže u sistemu. Ovaj je faktor jedan od glavnih pokretača jezičnog razvoja. Na svakom stupnju razvoja jezika, naime, postoji težnja za ostvarenjem ravnoteže između komunikacijskih potreba koje zahtijevaju sve veći broj jezičnih jedinica i njihovu sve veću specifičnost, te ljudske inercije, kao faktora koji im se suprotstavlja i teži upotrebljavanju malog broja jedinica s vrlo uopćenim značenjem i čestom upotrebom. Martinet (1967. a, 1976, 9) smatra da jezičnim razvojem upravlja stalna antinomija između čovjekovih komunikacijskih potreba i njegove težnje da svede na minimum svoju mentalnu i fizičku aktivnost. Jezik je po ovom autoru sredstvo sporazumijevanja kojega organizacija ukazuje na to da s s vremenom oblikovao tako da bi udovoljio svrsi komuniciranja i upravo njegova upotreba u cilju sporazumijevanja garantira stalnost njegova funkcioniranja. Ovakav je dijalektički karakter uzroka jezičnih promjena univerzalan za sve jezične sisteme. Pri objašnjavanju uzroka jezičnih promjena moramo lučiti uzroke interne i uzroke vanjske prirode, strukturalne i nestrukturalne.

Filipović (1967, 62) svrstava pod strukturalne uvjete posuđivanja na ovom jezičnom nivou:

1. postojanje alofona u jeziku primaocu koji će se u danom momentu pod djelovanjem importiranog elementa pretvoriti u samostalni fonem;

2. prazno polje u sistemu za importaciju fonema ili postojanje latentnog fonema koji će se aktivirati;

3. postojanje takvog elementa u fonološkom sistemu dijalekata jezika primaoca čime postizemo prelaženje dijalektalnog elementa u standardni jezik. (Ovaj se uvjet, primijenjen na našu građu, postavlja obrnuto: morat ćemo voditi računa da li takav element postoji u standardnom jeziku ili u susjednim dijalektima);

4. prirodna tendencija razvoja fonematskog sistema samog jezika;

5. (modifikacija četvrtog uvjeta) pojačavanje unutrašnjeg motiva (prazno polje) vanjskim (mnoštvo pozajmljenica u kojima se javlja dotičan fonem), a postoje fonetski uvjeti za njegovo formiranje u domaćem sistemu;

6. kombinacija importacije i distribucije. Importacija fonema uvjetovana je njegovom prirodnom formacijom po jednom fonetskom zakonu, a pod pritiskom pozajmljenica njegova se distribucija toliko proširila da je dobio status samostalnog fonema.

Kad istražujemo jezične interferencije na fonetskom i fonematskom planu, moramo (kao i u slučaju morfosintakse i leksika) imati na umu i nestrukturalne faktore (asimetrija govornih organa), te faktore sociološke i psihološke prirode kao što je recimo neprijemčiv (u Splitu čak i neprijateljski ili u najmanju ruku ambivalentan) stav ruralnog stanovništva prema posuđenicama u odnosu na urbane centre koji su prijemčiviji za strane elemente. To je upravo slučaj s našim informantima koji, mada žive u urbanoj sredini, imaju u ovom smislu karakter ruralnog življa. Takav stav, navodi Weinreich (1974, 97), sprečava difuziju pojava jezične interreferencije i jedan je od oblika »jezične privrženosti« (language loyalty).

Ova teoretska razmatranja pokušat ćemo primijeniti na našu građu s napomenom da se u njoj usporedbe među glasovnim i tonskim inventarima jezika

u kontaktu vrše nešto složenije s obzirom na to da se radi o istovremenom međutjecaju više jezika u kontaktu. Stoga ćemo manje vremena posvetiti opisu jezika (dijalekata) davaoca (za koje barem u pogledu geografskih detalja nismo uvijek sigurni koji su), a više ćemo se usredotočiti na promjene koje su nastale u jeziku primaocu pod utjecajem jezika (dijalekata) davaoca.

2.1. Današnji splitski govor karakterizira miješanje štokavskih govora ikavskog tipa iz kontinentalne Dalmacije i primorsko-čakavskog. Na ovom području međudijalekatske interferencije štokavsko područje više daje negoli prima, dok čakavsko više apsorbira štokavske osobine. Kao i inače u slučajevima dodira štokavskog dijalekta i čakavskog narječja, čakavsko narječje lako gubi svoja najuočljivija obilježja, prvenstveno upitno-odnosnu zamjenu: ča.¹ Ono međutim čuva svoje osnovne prozodijske osobine (fonetsko-fonološke s tonskim realizacijama) kao i svoje morfonematske osobine (Finka, 1971).

GLASOVNI INVENTAR SČG

Vokali. U govoru naših ispitanika kao i u književnom jeziku nailazimo na pet fonema koji imaju prilično slobodnu distribuciju. U SČG imamo ovakav vokalski inventar:

tonovi:		ː	˘	~ [ʔ]
vokali:	i u e o a	i u e o a	i u e o a	i u e o a

s tim da se on pod naglaskom kombinira s prozodijskim elementima: /ˌ/, /ˈ/, [ː], /ː/ i /˘/. Glas /r/ može također imati vokalsku funkciju. SČG uopće ne pozna diftonge i, kako ćemo vidjeti iz analize prikupljene građe, u romanjskim posuđenicama koje ih sadrže razrješava ih konsonantiziranjem drugog vokala (ili poluvokala: /i/ > /j/, /u/ > /v/. Stari se »jat« uvijek reflektira kao i u SČG.

Konsonanti. Broj konsonantskih fonema uglavnom se približava broju fonema na čakavskom području, ali je nešto smanjen. Naime, karakteristični ostvaraji konsonanata /č/ i /ć/, kako smo već naveli, u Splitu nisu izraženi. SČG funkcionalno ne razlikuje /č/ i /ć/. Ostvaruje se neko srednje /č/ koje po izgovoru bliže /č/ nego li /ć/.

¹ Splitsko srednje /č/ ćemo zbog tehničkih razloga bilježiti kao /č/.

Tab. 1: Konsonantski inventar centralnog sistema SČG

okluzivi	p	t	c	č		k
	b	d		(đ)		g
frikativi	f		s	š		h
	v		z	ž	j	
nazali	m	n			ń	
laterali		l			(lj)	
		r				

Kako ćemo kasnije vidjeti, broj fonema je nešto drugačiji kod maksimalnog sistema koji uključuje i periferne sisteme neadaptiranih romanskih (i rijetko štokavskih) posuđenica. Muljačić (1972. a, 146) upotrebljava termin *centralni* (ili *minimalni*) sistem kao zajednički nazivnik za idiolekte svih govornih subjekata koji predstavlja nužni minimum za sporazumijevanje, dok *maksimalni* sistem sadrži sve distinktivne mogućnosti, pa i one najsuptilnije i rijetke. Centralni i periferni sistemi su koegzistentni i, naravno, između njih nema oštih granica.

Za SČG karakteristična je promjena /lj/ > /j/: *júdi, jubâv, pðje, kudija, pjùnit* itd. Ova je promjena sistematska i dovela je do restrikcije fonemskog inventara konsonanata u odnosu na inventar književnog standarda. Konsonant /lj/ je međutim čest, kako ćemo vidjeti, upravo u posuđenicama romanskog porijekla (konšiljër, lumreljër, familja, mobilja, kvadrilja, i dr.). Tabela centralnog konsonantskog sistema SČG pokazuje prazno polje i za fonem /đ/, gdje za slavensko /dʰ/ ili /dj/ stoji /j/: *měja, slăji, tuji, mlăji, mlajarija* itd. Fonem /đ/ javlja se u marginalnim primjerima đakon, đubre (gdje postoji domaći ekvivalent gńój) i sistematski u romanskim posuđenicama. On predstavlja inovaciju za konsonantski inventar SČG (vidi tab. 3).

Prozodija. U SČG zabilježili smo četiri osnovna tona¹ (akcenat + intonacija) koji se ostvaruju u pet osnovnih fonetskih realizacija.

To su: fonetski /\\/, /\ /, / ~ /, / [~] i [/]/,

gdje čakavski akut ima kao alofon dugouzlazni štokavski, a

fonološki /\\ / : /\ / : / ~ / : / [~]/,

uz napomenu da su fonetske realizacije prozodema /\\ / ponekad vrlo teško raspoznatljive i brkaju se sa /\\ /. Najčešće se čuje nekakav srednji akcenat koji bismo mogli označiti kao /\\ /.

¹ Tonove i duljine smo zbog tehničkih razloga bilježili samo u poglavlju fonologije, popisa romanizama i na mjestima gdje smo njihovo bilježenje smatrali relevantnim.

Navodimo neke od minimalnih parova na osnovi kôji smo identificirali ovakav četveroakcenatski (tonski) prozodijski inventar:

/\\ / : /~/ : tōrañ, s. m. »tokarski stroj« : tōrañ, s. m. »kula«, biž!, imperativ gl. bižat : biž, s. m. »grašak«, bâla, s. f. »svežanj« : bâla, gen. od bâl, s. m.

/~/ : /~/ : plāv, adj. »plave boje« : plāv, adj. »plah«, tō, pokazna zamjenica : tō, adv. mjesta, u iskazu: tō se radilo : tō se radilo, kûč, gen. pl. od kuča : kûč, s. m. »vinova loza bijela grožđa«.

/\\ / : /~/ : līto, s. n. »ljetno« : līto, s. n. »dlijeto«, drīt, s. m. »dio cipele« : drīt, s. m. »količina tkanine potrebna za jedno odijelo«, fālit, gl. »manjkati« : fālit, gl. »hvaliti«.

/\\ / : /~/ : čēla, s. f. »čelava glava« : čēla, s. f. »pčela«, cēsta, s. f. »košara« : cēsta, s. f. »ulica«, fālit, gl. »manjkati« : fālit, gl. »pogriješiti«, rebāmbit, part. p. od gl. rebāmbit : rebāmbit, gl. »podjetinjiti«.

/~/ : /~/ : fālit, gl. »pogriješiti« : fālit, gl. »hvaliti«.

Kako u jeziku naših informatora nismo zabilježili minimalnih parova koji bi se temeljili na opoziciji /~/ : /~/, to smo pretpostavili da je /~/ kombinatorna, individualna ili fakultativna varijanta prozodema /~/.

Ovakav četveroakcenatski sustav označava očuvanje klasičnog čakavskog akcenatskog inventara (\\, ~, ~), uz razvijanje nekih opozicija štokavskog tipa (/\\ / : /~/). Distribucija tonova i njihovih realizacija u SČG prikazana je na tab. 2.

Tab. 2: Distribucija tonova i njihovih realizacija u SČG

	ton		4. od kraja	antepenul.	penult.	oksištona	monosil.
1	\\	\\	˘ — — —	˘ — —	(— — —) ˘ —		˘
2	\\	\\		(—) ˘ — —	(—) ˘ —		
3	˘	˘	˘ — — —	(—) ˘ — —	(— — —) ˘ —	— ˘	˘
4	~	~		(˘) — — —	(—) ˘ —	— ˘	˘
		/		(—) ˘ — —	(—) — —		

Dugouzlazni je akcent / / /, poziciona, individualna ili fakultativna varijanta čakavskog akuta (u posljednjem i pretposljednem slogu gdje se slabije čuje). Dugujemo ju vjerojatno susjedstvu štokavskih govora koji okružuju pojedine informatore. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da se on javlja u istim položajima kao i akut, a zabilježili smo i u iste riječi različite realizacije dugouzlaznog i akuta u različitim informatora: *klīšča* (čakavski oblik s akutom) i *klīšta* (štokavski oblik). Očito se radi o individualnoj varijanti (nekad i fakultativnoj). /~/ i /~/ su prema navedenim minimalnim parovima dva prozodema kojih je funkcionalna opterećenost, međutim, minimalna.

U našem smo materijalu akcentuirali riječi fonetski. Nekad će čitalac naići i na različito akcentuiranje istih riječi. Te slučajeve treba tretirati kao individualne ili fakultativne varijante koje se razlikuju od ispitanika do ispitanika, a nekad čak i u istog ispitanika, pogotovo kad je u pitanju bilježenje tona na kratkim vokalima. U situaciji u kojoj se vrlo teško mogu jednoznačno definirati interferencije između autohtonog i arhaičnijeg čakavskog prozodijskog sustava i novijeg štokavskoga bilo je vrlo teško utvrditi stabilan prozodijski sistem, odnosno dijasistem. Kako ova problematika nije centralno pitanje našega rada, nastojali smo da ove poteškoće riješimo onoliko koliko je za ovaj rad neophodno. Isto smo se tako trudili da zabilježimo ono što nam se čini da čujemo, a ne ono što bi trebalo očekivati. Naša je fonetska transkripcija dakle impresionistička. U slučajevima tzv. »doppel akcenta«, na koje Vidović ukazuje u svom pogovoru knjige »Smij i suze starega Splita«, bilježili smo onaj jači, onaj koji je bolje izražen i za koji se može utvrditi da je distinktivan, barem historijski. »Doppel akcent« smo dosljedno bilježili samo u složenicama budući da je u njima izrazitiji: *pīkolo de fōgo, paštarīži, bōndinēnte* i sl.

Osim tonova, kao distinktivni prozodijski elementi javljaju se u SČG i zanaglasne dužine tipa: *prekikā, priprodāvā, fānāt* (gen. pl.). Dužina vokala je pertinentna iza naglasaka kako vidimo iz primjera:

fānat, »nominativ sing.« : *fānāt*, »genitiv pl.« gdje
/v v/ : /v —/.

2.2. Filipović (1967, 61—63) ukazuje na tri stadija kroz koja prolaze tuđice u procesu adaptacije:

1. tuđica	↓ proces adaptacije
2. kompromisna replika	
3. asimilirana posuđenica	

Pri tom kompromisna replika (fonetski kompromis) označava prijelazni stadij u fonetskoj adaptaciji u kojoj replika zadržava elemente modela koji nisu sastavni dijelovi elementa B. Sam fonetski kompromis javlja se u dvije varijante. U slučaju kad se kompromisni stadij likvidira (što je u skladu s težnjom jezika da strane riječi asimilira i potpuno podvrgne vlastitim fonetskim pravilima), govorimo o pozajmljenici. U slučaju kad on ostaje, govorimo o tuđici. Nešto eksplicitnije s primjerima:

1. *tuđica* (foreign word), kada je riječ preuzeta u svom izvornom obliku pa može zadržati i izvorni izgovor. Ovaj je stadij obično kratak jer svaka tuđica teži da se asimilira jeziku u koji ulazi: *botilja, mobilja, familja, konšiljēr, đardiñēr, indeñēr* i sl. (ako izuzmemo prozodijske elemente). U našem ih materijalu ima relativno malo, a to ukazuje na vrlo izraženu jezičnu privrženost naših ispitanika koji elemente strane svom autohtonom govoru ili likvidiraju ili prilagođuju istome.

2. *posuđenica*, tek djelomično prilagođena strana riječ koja gubi neke fonetske (fonološke) značajke ali neke još zadržava. Ovaj stadij autor naziva, kako smo rekli, fonetskim kompromisom, koji predstavlja prijelazni period od statusa tuđice od asimilirane posuđenice. Tako u SČG lèrođ, s. m. »sat«, meta-tezom od rëlođ < ven. religio, predstavlja fonetski kompromis prema stadiju relôj, kada, podliježući karakterističnoj promjeni /đ/ > /j/, postaje potpuno asimilirana posuđenica.

3. *asimilirana posuđenica*. Uz gore navedeni primjer (relôj) možemo nabrojiti brojne primjere potpune fonetske adaptacije (uz istovremenu morfološku) posuđenica uvođenjem nepostojanog *a* u dočetni slijed konsonanata nesvojstvenih jeziku primaocu. Tako: *fânat*, *agvènat*, *bânak* i brojne druge. Primjeri s razriješenim diftonzima također ilustriraju asimilirane posuđenice jer SČG, kako smo rekli, uopće nema diftonga pa posuđenice koje ih sadrže oblikuje tako da bi ih izbjegao: *skvâdra* (škvâdra) < tal. squadra, *kvadrîlja* < tal. quadriglia, *šjôla* < ven. siola, *šjâlpa* < ven. siarpa, itd.

Sva tri navedena stadija analizirat ćemo na našem materijalu na planu:

1. prozodijskog sistema (mjesto akcenta, tonova, dužina),
2. inventara fonema,
3. slijedova fonema.

2.2.1. *Prozodija*

Kada govorimo o prozodijskim elementima, moramo odmah ukazati na bitnu razliku između akcenta jezika davaoca i »akcenta« jezika primaoca. Suštinska razlika između našeg i romanskog »akcenta« je razlika između tzv. melodijskog »akcenta« (tj. *akcent* + *ton* ili *intonacija*) i ekspiratornoga, što funkcionalno interpretirano znači u načelu razliku između distinktivne funkcije »akcenta« (tj. mjesto akcenta i prirode tona) i distinktivne funkcije akcenta (tj. mjesto akcenta) u romanskim jezicima. Teoretski su u SČG razlikovni *mjesto akcenta* i *tonovi*, a u talijanskom, venecijanskom (tršćanskom) i drugim romanskim jezicima, samo *mjesto akcenta*.

Na osnovu analize sakupljene građe možemo zaključiti da romanske posuđenice u SČG u načelu zadržavaju mjesto akcenta koje su imale u jeziku davaocu. U nekim je slučajevima međutim došlo do promjene mjesta »akcenta« kao u dolje navedenim primjerima gdje razlikujemo:

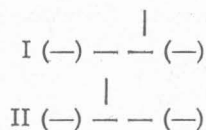
a) glagole i imenice kod kojih kratkosilazni »akcent« skače na slog naprijed i postaje kratkouzlazni;

b) neke izolirane primjere promjene mjesta »akcenta«.

a) *àgust* < tal. agosto, *àlum* < ven. alume, *apèlat* (se) < tal. appellar(si), *àrmat* < ven. armar, *bàmbuc* < ven. bambuzzo, *bànzat* < ven. bandizar, *bàskot* < tal. biscotto, *bikàrija* (ali i *bikarija*) < ven. becaria, *bòsket* < ven. boschetto, *brùjet* < ven. broeto, *dištàkat* (se) < tal. distaccar(si), *dupèrat* < ven. doperar, *fèrmat* < tal. fermare, *fòrešt* (furèšt) < ven. foresto, *kàpot* (kapùt) < tal. cappotto, *karàtil* (karatíl) < ven. caratelo, *pilot* (pilòto) < ven. piloto, *ražèntat* < tal. rasentare, *žgincat* < ven. sginzar, i dr.

b) *arbùn* < ven. àrboro, *àrmelinka* < tršć. armelin, *imbâzd* < ven. imbastio, *inèok* < ven. inchio, *kàfa* < tal. caffè, *trajîna* < tal. tràina.

U primjera navedenih pod a) moramo voditi računa o procesu štokavizacije kojem podliježu kako domaće riječi tako i tuđice koje su prvobitno bile akcentirane ovako: *kondūt, kapōt, furēšt* itd. Shematski dakle:

Kako u našoj građi nailazimo na oba tipa akcentuiranja (*bikàrija* i *bikarija*, *kàput* i *kapūt*, *karàtil* i *karatìl*, *kàroña* i *karđña*, *kòmeš* i *koměša*, *sùperab* i *supērbo* itd.), to tipove akcentuirane po shemi I smatramo prozodijski prilagođenim posudenicama samo za stariji tip SĀG za razliku od novijeg tipa (shema II) u kojem ove posudenice slijede razvojni put jezika u koji su ušle i na taj način dokazuju svoju potpunu integriranost u njegov prozodijski sustav. Prirodno je međutim da ćemo autohtoni akcent naći u riječi koje se tvore uz pomoć stranog morfema kao što su: *grezarìja*, *kovačìja*, *pekarìja* i sl. ali one će s vremenom slijediti prozodijske tendencije razvoja jezika u kojem funkcioniraju.

Pomak »akcenta« u primjerima *arbūn*, *àrmelinka*, možemo objasniti tvorbenim faktorima. Ne radi se više, naime, o izoliranom leksemu, već o izvedenicama iz njega kada leksička jedinica poprima oznake prozodijskog sistema jezika u koji je ušla. U primjera *arbūn* očito je došlo do identifikacije s brojnim posudenicama koje završavaju na formant *-ūn* i imaju čakavski akut koji se jako dobro čuva u ovom formantu. Pomak »akcenta« u *imbāzd* teže je objasniti jer etimon nije pouzdan. Preciznija bi etimologija sigurno pomogla da se ovaj primjer razjasni. U primjeru *kāfa* mišljenja smo da se radi o prozodijskom poistovjećenju s riječju *kava* ili *ka(h)va* koja se javlja na čitavom Balkanu. Nismo za sada uspjeli objasniti pomak »akcenta« u primjeru *trajīna*.

Pri prozodijskoj analizi građe uočili smo i neke primjere duljenja, odnosno kraćenja »akcenta«, tj. vokala nad kojim se on nalazi. Duljenje vokala srećemo u brojnih posudenica koje završavaju na sufikse *-ūn* < ven. *-on*, *-dūr* < ven. *dor*, *-in* < ven. *-in*.

Primjere za oksitone možemo objasniti distribucijom prozodijskih elemenata (prozodema) u SĀG (vidi p. 12) gdje se na posljednjem naglašenom slogu javljaju dugi tonovi: /˘/ i /˘˘/. Ova distribucija svojstvena je međutim novijem tipu prozodijskog sustava, jer se u starijem tipu i u oksitonama mogao javljati kratkosilazni ton, koji je procesom štokavizacije prešao na slog naprijed i javlja se u obliku kratkouzlaznog tona.

Kraćenje vokala srećemo u izoliranim primjerima: *menedīta* < tal. *meningite*, te *skūla* < ven. *scola* i kod glagola sistematski za infinitivni dočetak *-are* < *-āt*, *-ire* < *-īt*. Vjerujemo da je u ovakvih primjera kraćenja došlo u procesu adaptacije starijem tipu prozodijskog sustava SĀG, gdje su tzv. »krnji« infinitivi odigrali ulogu posrednika pri ovom kraćenju »akcenta« jer sami imaju kratak vokal u dočetu.

Kako nam analizirana građa pokazuje, posuđenice se u procesu prilagođavanja u potpunosti pokoravaju prozodijskim pravilima jezika primaoca, po-primaju tonove (u skladu s distribucijom tonova svojstvenoj SČG) i zagnasne duljine. I tonovi i duljine se tako kao pertinentne prozodijske jedinice ostvaruju na posuđenim riječima, ali i dokazuju njihovu adaptiranost sistemu primaocu.

2.2.2. Promjene na planu fonema

Kako sakupljena građa pokazuje, najveći broj posuđenica (ako izuzmemo prozodiju) ulazi u sistem SČG fonetski gotovo bez promjene. Takve posuđenice ne djeluju u jeziku primaoca kao fonološke tuđice jer se po samom svom fonetskom izrazu uklapaju u fonetski sistem jezika u koji ulaze. Suprotan slučaj imamo u fonetski uglavnom nepromijenjenih posuđenica koje poput *botilja* < tal. *botiglia*, *familja* < tal. *famiglia*, *mobilja* < tal. *mobiglia* u jeziku primaocu zvuče kao fonetski, odnosno fonološki neprilagođene tuđice jer sadrže palatalni lateral /lj/, stran SČG.

Velik broj posuđenica nastoji se međutim prilagoditi fonetski i fonološki jeziku primaocu s tim da neke promjene u fonetskom, odnosno fonološkom izgledu posuđenica treba zahvaliti u stvari gramatičko-leksičkoj adaptaciji. Tako smo pri prijelazu posuđenica iz jezika davaoca u jezik primalac zabilježili slijedeće fonetske promjene:

Vokali: Dočetni fonemi /o/ i /e/ sistematski se gube u talijanskih (u venecijanskih i tršćanskih su se uglavnom već izgubili) maskulinuma adaptirajući se fonetskim i morfološkim pravilima jezika primaoca. Na taj način posuđenice se uklapaju u najproduktivniju deklinaciju muškog roda. Ovu fonološku pojavu dugujemo dakle morfološkoj adaptaciji romanskih posuđenica, pa je ona ujedno i primjer povezanosti jezičnih podsistema. Evo nekih od brojnih primjera gubljenja dočetnoga /o/:

abajin < tal. *abbaino*, àgust < tal. *agosto*, alamār < tal. *alamaro*, armíž < tršć. *armiso*, bãn(a)k < tal. *banco*, bãškot < tal. *biscotto*, bãmbuc < ven. *bambuzzo*, baštád(a)r < tal. *bastardo*, bračòlet < tal. *braccialetto*, bűf < tršć. *bufo*, cèrot < ven. *ceroto*, cűkar < ven. *zucaro*, dèkot < ven. *decoto*, depžòit < tal. *deposito* (ali i depžòito), deškàrik < ven. *descargo*, diškul (diškulo) < tal. *discolo*, đelàt < tal. *gelato*, đěš < tal. *gesso*, đùn < tal. *giugno*, facòlet < ven. *fazzoletto*, fàgot < ven. *fagoto*, falít < tal. *fallito*, fermáj < *fermaglio*, gãn(a)c < ven. *ganzo*, gavitèl < ven. *gavitelo*, impak < tal. *impacco*, inbròj < tršć. *inbroio*, kàjič < ven. *caichio*, kam-pàtik < tal. *campatico*, kàntar < ven. *cancaro*, kàvol < tal. *cavolo*, lèbič < ven. *libichio*, lèrođ (leròj, rèlođ, relòj) < ven. *relogio*, màndrač < ven. *mandracio*, mùškat < ven. (tal.) *moscato*, nàstar < tal. *nastro*, òrgan (òrgan) < tal. *organo*, otűn < tal. *ottone*, pàg(a)r < tal. *pagro*, pàjet < tal. *paglietto*, pajòl < tal. *pagliolo*, parangál < ven. *parangalo*, perít (perító), < ven. *perito*, pilot (pilòto) < ven. *piloto*, puntàpet < ven. *pontapetto*, rèbot < ven. *reboto*, rikam < tal. *ricamo*, salíz < ven. *salizo*, sič < ven. *sechio*, sűvar < suvero, šaráj < ven. *seragio*, špašěj < tršć. *spassegio*, štràloč < ven. *stralochio*, šudār < ven. *sudaro*, veštít < tal. *vestito*, zjogàtul < ven. *zogatolo*, itd.

U primjerima:

dàcij < ven. *dazio*, demànij < tal. *demano*, đenáj < tal. *gennaio*, oficij < ven. *ofizio*, ružàrij < tal. *rosario*, šemenàrij (šiminàrij) < tal. *seminario*, šinatòrij < tal. *sanatorio*,

nakon ispadanja dočetnoga vokala /o/ latentni poluvokal /i/ konsonantizirao se u fonem /j/.

Iznimno se dočetni /o/ zadržao u primjerima:

bidĕlo < tal. bidello, bižnĕno < ven. bisnono, bjĕndo < tal. biondo, cĕto < ven. zoto, cĕnfo < ven. zonfo, depĕžito (ali i dubleta depĕžit) < tal. deposito, dĭškulo (ali i dĭškul) < tal. discolo, djĕbolo < tal. diabolo, galantĕmo < ven. galantomo, gĕbo < tal. gobbo, grĕgo < ven. grego, kĕpo < tal. capo, kĕgo < ven. cogo, kolpomĕrto < tal. corpomorto, lĕngo < tal. longo, marĭtimo < tal. marittimo, mĕro < ven. moro, mĕlo < ven. mulo, mĕto < tal. muto, nĕno < tal. nonno, noštrĕmo < tal. (ven.) nostromo, perĭto (ali i perit) < ven. perito, pĭkolo de fĕgo < ven. piccolo de fogo, pilĕto (ali i pilot) < ven. piloto, pjĕmbo < ven. piombo, prĕto < ven. proto, rĕmbo < ven. rombo, rĕšpo < ven. rosapo, supĕrbo (i sĕperab) < tal. superbo, šanpjĕro < ven. sanpiero, škiĵožo < tal. schifoso, škĕro < ven. scuro.

Ovakve posuđenice međutim neće predstavljati, kako ćemo vidjeti u poglavlju gramatičke adaptacije, gramatički neprilagođene posuđenice jer jezik primalac imao osobna imena i hipokoristike muškog roda na -o.

Dočetno /e/ gubi se u primjerima:

bašaljĕr < tal. bersagliere, batelĕnt < ven. batelante, dĕbul < tal. debole, đornĕl < tal. giornale, fĕn(a)t < ven. fante, indeĕr < tal. ingegnere, intrigĕnt < tal. intrigante, kĕlež < ven. calese, katrĕm < tal. catrame, konšiljĕr < tal. consigliere, kontrolĕr < tal. controlore, korĕn(a)t < tal. corente, kumpĕr < tal. compare, manovĕl < tal. manovale, nĕput < tal. nepote, ošpidĕl < tal. ospedale, otĕnbar < tal. ottobre, poteštĕt < tal. potestate, purgĕnt < tal. purgante, stadĕn < tal. stagione, škapulĕr < tal. scapolare, škiĕl < ven. schenale, špicjĕl < ven. speciale, titulĕr < tal. titolare, trafikĕnt < tal. trafficante, tribunĕl < tal. tribunale, ungarĕž < tal. ungarese.

Iznimno se dočetni /e/ zadržao u primjerima: *grĕgolevĕnte* < ven. gregolevante, *levĕnte* < ven. (vento da) Levante, koje ćemo također tretirati u poglavlju gramatički adaptiranih posuđenica.

Naglašeno /o/ sistematski prelazi u /u/ u završnim sekvencijama: ven. -dor > dĕr, ven. -or > -ĕr, tal., ven. -(t)tor(e) > -tĕr, tal. -ssore > -šĕr, tal., ven. -ton(e) > -tĕn., tal., ven. -ion(e) > -jĕn, tal., ven. -don(e) > -dĕn, ven., tršč. -on > -ĕn, ven. -ron > -rĕn, ven. -son > -šĕn (žĕn), ven. -pon > -pĕn, ven. -stĕn > -štĕn, ven. zĕn > -cĕn, tal. ven. lon > -lĕn, ven. -rĕn > -rĕn, ven. -con > -kĕn, ven. -bon > -bĕn, tal. -gion > -đĕn, s iznimkama: ven. paron > parĕn, ven. pezzon > pecĕn, gdje naglašeno /o/ ostaje nepromijenjeno.

Prijelaz naglašenoga /o/ > /u/ zabilježili smo još i u ovim primjerima:

tršč. scola > skĕla, ven. calonego > kalĕnik, tršč. rosmarin > rĕžmarin, ven. bosso > bĕs, ven. saĕrna > savĕra, ven. gorna > gĕrla, ven. condoto > kĕndut, ven. copo > kĕpa, tal. (ven.) pompa > pĕmpa, ven. boca > bĕka, ven. stomego > stĕmiĕ, tal. lomboli > lĕmbuli, tal. (ven.) polso > pĕlac, ven. zonta > žĕnta, tal. (ven.) got(t)a > gĕta, tal. (ven.) bol(l)o > bĕl, tal. agosto > ĕgust, tal. (ven.) cor(r)ot(t)o > kĕrut, tal. (ven.) mor(r)a > mĕra, ven. tombola > tĕmbula, ven. zonfo > cĕnfo, ven. (tal.) goloso > golĕz, ven. ardor > ardĕra, tal. colfo > kĕlaf, tršč. salamora > salamĕra,

s tim da je u nekim riječima prvobitno naglašeni slog procesom štokavizacije postao nenaglašen jer se ton pomakao na slog naprijed.

Ī nenaglašeno /o/ u slijedećim primjerima prelazi u /u/:

ven. bagolina > bagulína, ven. baracocolo > barakòkula (možda disimalacijom o-o > o-u), ven. bigolo > bigul, tal. boccola > bòkula, ven. britolin > britulín, tršć. brustolin > bruštulín (možda procesom asimilacije u-o > u-u), ven. botarga > butàrga, ven. boteghin > butigín, ven. zocolo > còkula, tal. cimolo > címula, tal. dogana > dugána (ali i dogána), ven. doperare > dupérat, ven. fistola > fištula, tal. fondaria > fundarija (ali i fondarija), ven. foresto > fùrešt (ali i fòrešt), ven. fratonar > fratunāvāt (vjerojatno prema fratūn), tal. fondamento > fundàmēt (ali i fondamēnat), tal. goloso > gulòz (ali i golùz), ven. cantonal > kantunāl, ven. caponera > kapuñèra, tal. l'ombrella > lumbrèla, ven. l'ombreler > lumbrelèr, ven. mascolo > mǎškula, tal. moneta > muníta, ven. nonzolo > nònculo, ven. pegola > pègula, tal. pignorare > peñùrat, ven. pergolo > pèrgul (ali i pèrgol) itd.

Ni u ovih primjera ne smijemo zaboraviti na pomak »akcenta« procesom štokavizacije na slog naprijed, koji je u nekim primjerima rezultirao naglašenim /u/. Tako je, na primjer, posuđenica *trùmbeta* < ven. trombeta prvobitno bila naglašena ovako: *trumběta*. Radi se dakle o promjeni nenaglašenoga /o/ > /u/, s tim da je ovaj posljednji razvojem prozodijskog sistema jezika primaoca postao naglašen.

U većeg dijela analizirane građe, međutim, romansko nenaglašeno /o/ se ne zatvara > /u/. Tako imamo: /o/ = /o/ u:

ven. ancora > ànkora, ven. bozzonzin > boconcín, ven. bonazza > bonāca, tal. buon di niente > bondiñènte, ven. boschetto > bòšket, ven. bronzin > bronzín, ven. centopezzi > centopèca, tal. diavolo > djâbolo, tal. dolori > dolòri, tal. gelosia > đeložija, ven. fazzoletto > facòlet, tal. ghiandola > gjàndola, tršć. gongola > gògola, tršć. imbotida > imbotída, tršć. imbroion > inbrojūn, tal. canottiera > kanotjèra, ven. cochieta > kočèta, ven. cogolo > kògol, ven. colomba > kolòmba, ven. comesso > kòmeš, tal. commessura > komešúra, ven. comò > komòn, tršć. cosceto > kòšet, tal. cotechino > kotegína, tal. manovale > manovāl, ven. montone > montūn, ven. moscador > moškadūr (ali i muškadūr), ven. occialin > očalín, tal. offerta > ofèrta, tal. oliva > olíva, ven. ostarìa > oštarija, tršć. pindolo > pìndol, tal. pomodoro > pomidòr, itd., itd.

Romansko naglašeno /e/ u načelu se ne mijenja. Ipak smo zabilježili ove primjere naglašenoga /e/ > /i/:

tal. bandiera > bandíra, ven. barbier > barbír, tal. bestemmia > beštímja, tal. bisegolo > bižigul, ven. botega > butíga, tal. moneta > muníta, ven. candelier > kandilír, ven. caratelo > karètil, ven. cordela > kurdíla, ven. l'antena > lantína, ven. mastel > maštíl, tal. morena > murína, tal. mortella > murtila, tal. perca > píрка, ven. peso > píz, ven. sanser > sansír, ven. sechio > sič, ven. seca > síka, ven. sepa > sípa.

Primjere *bandíra*, *barbír*, *kandilír* možemo objasniti ikavskim razjašnjavanjem sloga *-ier*, *-iera* koje govornici SČG osjećaju kao ijekavske pa ih ikaviziraju.

U svim ostalim slučajevima naglašeno /e/ ostalo je nepromijenjeno. Nenaaglašeno /e/ također se ne mijenja osim u rijetkim primjerima koje smo zabilježili, kada se zatvara u /i/:

ven. barberia > barbirija, ven. bestemiador > beštímadūr (vidi beštímja), ven. becar > bikār, ven. becaria > bikarija, tal. betone > bitūn, ven. candelier > kandilír, tal. ospedale > ošpidāl, tršć. penel(o) > pinél.

Neke od ovih primjera mogli bismo objasniti procesom asimilacije (kandilir) ili disimilacije (pinél), ili pak uvjetovanošću promjene /e/ > /i/ vezom s riječju čiji je dotični primjer izvedenica (beštímadūr — beštímja, barbirija — barbír).

Vjerujemo da bi detaljnije studije o eventualnom postojanju promjena ovakvog karaktera u jeziku davaocu (jezicima davaocima) pomogla da se i ovakvi izolirani primjeri objasne potpunije.

Pri prijelazu romanske posuđenice u SČG sistematski se uvodi nepostojano /a/ u imenica kod kojih je došlo do ispuštanja dočetnih vokala /o/ i /e/ kako bi se izbjegao niz konsonantskih slijedova u finalnoj poziciji koji su strani SČG. Ova pojava ukazuje na potpunu fonološku asimiliranost tuđice u jezik primalac. Tako imamo u nominativu (u drugim padežima nije potreban):

bän(a)k < tal. banco, baštād(a)r < tal. bastardo, dištakamën(a)t < tal. distaccamento, fäl(a)š < tal. falso, fondamën(a)t < tal. fondamento, gän(a)c < ven. ganzo, inkän(a)t < ven. incanto, inkär(a)t < tal. incarto, kuntën(a)t < tal. contento, kväd(a)r < tal. quadro, lib(a)r < tal. libro, näst(a)r < tal. nastro, päg(a)r < tal. pagro, pör(a)t < porto, pün(a)t < tal. punto, supër(a)b < tal. superbo, šär(a)g < ven. sargo, škär(a)m < tal. scalmo, tör(a)c < tršč. torzo, fän(a)t < ven. fanto, korën(a)t < tal. corrente, otónb(a)r < tal. ottobre, itd.

Posebno izdvajamo iz ove skupine primjere *träpañ* < ven. *trapano* i *štänap* < tal. *stampo*. Venecijanski *trapano* normalno bi se nakon nestanka dočetnoga /o/ reflektiralo kao *träpan* (ñ), gdje je /a/ iz venecijanske penultime poistovječeno s nepostojanim /a/ koje se shodno gramatičkim pravilima deklinacije sistema primaoca gubi u već poznatim pozicijama. U primjeru *štänap* uočavamo nepostojano /a/ koje je uvedeno nakon gubitka dočetnoga /o/. Ovakav oblik s nazalnim dentalom umjesto izvornog nazalnog bilabijala (tal. *stampo*) vjerojatno je nastao u deklinaciji gdje je došlo do neutralizacije /m/ i /n/ > /n/.

U procesu adaptacije romanskih posuđenica SŠG nestaju diftonzi kao jezična pojava potpuno strana jeziku primaocu koji ih nastoji razriješiti ili likvidirati, pa romanske poluvokale /u/ i /i/ identificira kao frikativ /v/, odnosno palatal /j/. Tako imamo razrješavanje romanskog diftonga V + /i/ > V + /j/ u primjerima:

abajñ < tal. abbaino, alegrija < ven. alegria, ambicjöz < tal. ambizioso, bjôndo < tal. biondo, böja < tal. boia, brüjet < ven. broeto, dežbjëgo < ven. de sbiego, djäbolo < tal. diabolo, fastidjöz < tal. fastidioso, fjëra < ven. fiera, fjök < ven. fioco, frajün < tršč. fraion, fundarija < tal. fonderia, gajëta < ven. gaeta, gjândole < tal. ghiandole, grüja < ven. grua, impjegât < tal. impiegato, indivja < ven. indivia, (in)šëmpjan < tal. scempio, ištريا < tal. Istria, kâjič < ven. caichio, kampjün < tal. campione, këlafjaka < tal. colla fiacca, lavapjâti < ven. lavapiati, letänije < tal. letanie, marčapje (marčapjê) < ven. marciapiè (tršč. marciapie), mütrija < tal. mutrija, penšjunât < tal. pensionato, pijat (pjât) < ven. piato, pjarçola < ven. piazzarola, pjonbin < tal. piombino, rogacjün < tal. rogazione, rufjân < ven. rufian, šalturija < ven. sartoria, šanpjëro < ven. sanpiero, šijävät < ven. siar, šijün < ven. sion, špicjäl < ven. speziale, täjapjëro < tršč. taiapiera, tanäje < tršč. tanaia, žbjäka < ven. biaca, itd.

Zabilježili smo međutim nerazriješene romanske diftonge u primjerima: *mainat* < ven. *mainar*, *maöna* < tal. *maona* te umetanje konsonanta /j/ tamo gdje ga u izvornoj riječi nema ni u obliku automatske realizacije poluvokala /i/ u primjerima *zjogätul* < ven. *zogatolo*.

Romanski diftong sastavljen od V + /u/ > V + /v/ u primjerima:

bavül < ven. baule, böva < tal. boa, cinkvantin < ven. cinquantin, cinkvina < ven. cinquina, gvančëra < ven. guantiera, gvänte < tal. guanti, gvärdijan < ven. guardian, kvädar < tal. quadro, kvadrila < tal. quadriglia, kvärat < tal. quarto, kvärta < ven. quarta, lingvet < tršč. lingueta, pröva < ven. proa, savüra < ven.

saõrna, škvádra < tal. squadra, škvàra < ven. squadra, škvër < ven. squero, štu-
vârde < tršč. Stoarda.

Zabilježili smo i nerazriješen romanski diftong u primjeru *sàura* < ven. *saõrna* uz postojanje dublete *savùra* koja u odnosu na prvi oblik predstavlja fonetski i fonološki potpuno adaptiranu posuđenicu. Oblik *sàura* predstavlja predstavlja fonetski (fonološki) kompromis gdje je posuđenica preuzela neka obilježja sistema u koji je ušla (pomak »akcenta« na slog naprijed svojstven prozodijskom sustavu SČG — dakle prozodijska adaptacija, te razrješenje konsonantske grupe *-rn* > *-r-*), dok je zadržala izvoran nerazriješen diftong s automatskom realizacijom poluvokala kao obilježje svojstveno jeziku iz kojeg dolazi.

Konsonanti. Na planu konsonantskog inventara importiran je fonem /lj/ koji u SČG ne postoji s obzirom na to da je izvršena sistematska promjena /lj/ > /j/. Njega, doduše, nalazimo u pojedinim riječima koje nisu autohtone u ustima naših govornika. Radi se o penetraciji susjednih štokavskih govora: tako imenici *paljeñe* odgovara autohtona riječ *pàliba*, imenici *mùlj* autohtona riječ *glìb*, itd. Palatalni lateral se javlja u tuđica romanskog porijekla i ukazuje na njihovu neadaptiranost sistemu primaocu. Riječi u kojima figurira osjećaju se kao fonološke tuđice. Tako:

bašaljër < tal. bersagliere, botìlja < tal. botiglia, familja < tal. famiglia, famèlja < ven. fameglia, konšiljër < tal. consigliere, kvadrìlja < tal. quadriglia, mobilja < tal. mobiglia, trìlja < tal. triglia, žveljarìn < ven. svegiarino (ukrštanjem s talijanskim sveglia).

Iznimno se javlja u vidu dubleta u riječima *lumreljër* (češći oblik je *lumbrelër*) < ven. *l'ombreler* i *šeljër* (češći oblik je *šeljër*) < ven. *selère*, dakle tamo gdje ga u izvornom obliku nema. Vjerujemo da se radi o hiperkorektizmu.

Neke posuđenice prilagođavaju se jeziku u koji su ušle pa podliježu sistematskoj promjeni /lj/ > /j/ kao u primjerima:

dentàjo < tal. dentalio, fermàj < tal. fermaglio, pàjet < tal. paglieto, pajòl < tal. pagliolo, i sl.

Ovakve posuđenice su fonematski potpuno asimilirane.

Kao posljedicu importacije romanskih riječi koje sadrže lateralni palatal imat ćemo povećanje broja fonema u perifernom fonološkom sistemu konsonanta romanskih posuđenica. Pri importaciji palatalnog laterala učit ćemo kombinaciju unutarnjeg faktora posuđivanja (prazno polje u sistemu primaocu) i vanjskoga (postojanje takvog fonema u susjednim štokavskim govorima čiji se utjecaj osjeća i u izvornih govornika SŠG). Ova se importacija međutim neće reflektirati na importaciju novih konsonantskih slijedova (vidi tab. 4, 5, 6), kako bismo očekivali jer se lateralni palatal javlja u posuđenicama romanskog porijekla samo u intervokalnom položaju. Poznata nam je univerzalna težnja jezika primaoca da apsorbira nužne leksičke tuđice prilagođujući ih svojim fonološkim obilježjima. Kao sila reakcije djeluju međutim »ekscentrične« tuđice (Muljačić, 1972.a, 158), naročito kad su brojne i istovremene, jer nastoje slomiti otpor centralnog sistema i nametnuti mu inovacije u izboru i kombinaciji fonoloških jedinica. U slučaju asimilacije palatala /lj/ pobijedio je ovaj konzervativni moment sistema primaoca koji je u većini slučajeva podvrgao tuđice koje u sebi sadrže navedeni fonem sistematskoj promjeni karakterističnoj za njega,

tj. promjeni /lj/ > /j/. Uzrok tome je između ostalog bila vjerojatno i malobrojnost tuđica koje sadrže palatal /lj/ tako da se njegova importacija ograničila na periferni sistem romanskih posuđenica, a ne ostvaruje se u domaćim leksičkim jedinicama. Izolirane realizacije palatalnog laterala ostale su samo kao pandan perifernom sistemu romanskih posuđenica.

Slično je i s afrikatom /đ/ koja se u SČG javlja samo u zanemarivim primjerima *đūbre*, *đāval*, *đākon*, koje i informanti osjećaju kao tuđice i ukazuju na domaće ekvivalente (*gñój* — *đūbre*, *vrāg*, *jāval* — *đāval*; dok primjer *đākon* možemo pripisati utjecaju crkvene terminologije). Fonem /đ/ se međutim sistematski javlja u romanskim posuđenicama i to u inicijalnom i intervokalnom položaju kao i u medijalnom konsonantskom slijedu /n + đ-/ te iznimno u finalnom: *rèlođ*, *lérođ*, pošto je dočetni /đ/ asimiliran domaćem sistemu i promijenjen u /j/. Tako imamo u inicijalnom položaju:

dardīnēr < tal. *giardiniere*, *dêlât* < *delato*, *delôzast* < tal. *geloso*, < *deložija* tal. *gelosia*, *dëndar* < tal. *gendarme*, *dêš* < tal. *gesso*, *đilěj* < tal. *gilé*, *đir* < tal. *giro*, *dirômetar* (*đômetar*) < tal. *giometra*, *đûn* < tal. *giugno*, *đurât* < tal. *giurato*.

Intervokalno /đ/ srećemo u:

ređipet < tal. *reggipetto*, *stađûn* < tal. *stagione*, te u primjerima *meneđita* < tal. *meningite* i *măđi* < tal. *maggio*.

U ovog pretposljednjeg i ne radi se o izvorno intervokalnom /đ/, već o konsonantskom slijedu /-n + đ-/ gdje je došlo do ispuštanja dentala /n/ (postoji i dubleta *menendita*), dok u primjeru *măđi* imamo dočetno /đ/ koje je hiperkorektizmom postalo intervokalno.

U medijalnom konsonantskom slijedu /-n + đ-/ ovaj se fonem javlja u primjerima:

andīna < tal. *angina*, *indénēr* < tal. *ingegnere*, *lokandēr* < tal. *locandiere*.

Ove će posuđenice dati, kako ćemo vidjeti (tab. 5), novi konsonantski medijalni slijed /-nd-/. Pri importaciji fonema /đ/, kao i lateralnog palatala /lj/, uočavamo kombinaciju internog faktora (prazno polje u sistemu) s vanjskim (prisutnost tog fonema u susjednim štokavskim govorima). Romanske posuđenice koje sadrže fonem /đ/ povećat će broj fonema u perifernom fonološkom sistemu romanskih posuđenica (vidi tab. 3).

Zabilježeni primjeri *japoněž* < tal. *giapponese*, *demejāna* < ven. *damegiana*, *ingôrdija* < tal. *ingordigia*, *jūšto* < tal. *giusto*, *lerôj*, *relôj* (uz dublete *lérođ*, *rèlođ*) < ven. *relogio*, *špašěj* < tal. *spasseggio* ukazuju na činjenicu da jezik primalac pokušava asimilirati posuđenice koje sadrže strani fonem domaćem konsonantskom sistemu, pa se ovakve riječi podvrgavaju promjeni /đ/ > /j/. Kako se upotreba importiranog fonema nije proširila i na domaće riječi, to ga ne možemo smatrati integriranim u stariji čakavski tip SG. Ona ostaje ograničena, kao i u slučaju fonema /lj/, na periferni sistem romanskih posuđenica.

Od ostalih fonetskih pojava uočili smo da talijansko /s/ i venecijansko /š/ imaju tendenciju da prijeđu u /š/. Ova se tendencija najdosljednije provodi u medijalnom položaju bilo da se radi o intervokalnoj poziciji ovog konsonanta

ili da je on u sklopu konsonantskog slijeda C + /s/, odnosno /s/ + C. Tako imamo promjenu /s/ > /š/ u inicijalnom položaju u primjerima:

ven. sartor > šaltūr, ven. santochia > šantōča, ven. santus > šantuš, ven. sargo > šārag, ven. seleria > šelerīja, tal. seminario > šemenārij, ven. sentada > šentāda, ven. seragio > šerāja, tal. serio > šerjast, tršč. sesto > šest, tal. sentenza > šetēncija, ven. sicurezza > šigurēca, tal. settimana > šetimāna, ven. sanitate > šinitād, tal. sanatorio > šinatōrij, ven. signora > šinōra, ven. siarpa > šjālpa, ven. siola > šjōla, tršč. scafetin > škafetīn, ven. scarpelin > škarpelīn, ven. scarpina > škarpīna, ven. scarselin > škaršelin, ven. schizza patata > škicapatāta, ven. schenale > škiñāl, tal. scrofola > škrōfula, tal. scodella > škudēla, tršč. scuna > škūna, ven. sofa > šofāj, tal. solferino > šo(l)ferīn, ven. sottoscala > šotorskāle, ven. spada > špāda, ven. stante > štānte, ven. stralochio > štrāloč, ven. sudar > šudār, tal. sofisticio > šufistik, tal. suora > švōra, te brojne druge.

Posebno smo izdvojili dublete: ven. saliso > (salīž), tal. scale > škāle (skāle), tal. squadra > škvādra (skvādra), ven. stomego > štūmik (stūmik), gdje je promjena /s/ > /š/ fakultativna, tj. nailazimo na oblike u kojima se promjena provodi i oblike gdje se od nje odstupa.

Ovakva promjena je subfonemske prirode. Ona neće zadirati u fonološki inventar konsonanata, ali će se reflektirati na inicijalne konsonantske slijedove pa ćemo imati inovacije u perifernom sistemu konsonantskih slijedova romanjskih posuđenica u inicijalnom položaju u vidu konsonantskog slijeda: /š/ + /v/ i /j/.

Zabilježili smo i iznimke na našoj građi gdje inicijalno romansko /s/ ostaje nepromijenjeno u primjerima:

ven. salamora > salamūra, ven. salpar > sàlpat, ven. sanser > sansīr, ven. sensoria > sansirīja, tal. sentina > santīna, ven. sarchie > sārče, ven. saorna > saūra (savūra)m ven. sechio > sič, ven. seca > sika, ven. sepa > sīpa, ven. scola > skūla, tal. scolaro > skūlar, tal. scontare > skōntat, tal. soldato > sōldat, tal. spuntare > spūntat, tal. sardella > srdela, tal. stagione > stadūn, ven. stimador > stimadūr, tal. stimare > stimat, tal. stiva > stīva, ven. stopar > stūpat, tal. superbo > supērab > (supērbo), tal. suvero > sūvar.

U medijalnom se položaju, kakō smo rekli, ova promjena najdosljednije provodi, pa imamo primjere intervokalnoga -s- > -š-:

dēšop < ven. (pan) de sopa, fōša < ven. fossa, kašeta < tal. cassetta, kašūn < ven. casson, komešūra < tal. commessura, kušin < ven. cussin, lešadūra < ven. lessadura, lēšo < ven. lessa, badēša < tal. badessa, mišāncja < tršč. missianza, pāša < ven. passa, pašamān < ven. passaman, princīpēša < tal. principessa, profēšūr < tal. professore, šāšet < ven. sasseto, špašēj < tršč. spassegio, tašēl < ven. tassel, tašelat < tal. tassellare, tresēta < tršč. tressete.

Iznimke su rijetke:

bassadūra < ven. bassadura, bāso < tal. basso, būsula < ven. bussola.

U medijalnom položaju /s/ prelazi u /š/ kad je u sklopu konsonantskog slijeda /s/ + C ili C + /s/ kao u primjerima:

artišta (uz dubletu artista) < ven. artista, āšta < ven. asta, biškot < tal. biscotto, baštadar < bastardo, baštūn ven. baston, batištrāda < ven. batistrada, bōšket < ven. boschetto, dentišta < tal. dentista, dēškarig < ven. descargo, dišpetōž < tal. dispettoso, dištāncja < tal. distanza, fērše < ven. ferse, fuštān < ven. fustagno, guštōžast < tal. gustoso, grēšpa < ven. grespa, kūrtavlīšta < tal. di corta vista, laštik < tršč. lastico, maškalcūn ven. mascalzon, maškarīna < ven. mascarine, meškinast < tal. meschino, mōrša < ven. morsa, nōstromo < ven. nostromo, paštēla < ven.

pastela, penšjunât < tal. pensionato, poščēr < ven. postier, prošpetiva < tal. pro-spetiva, raškĕta < tal. raschietto, rōšpo < ven. rospo, škaršelin < ven. scarselin, vāška < tal. vasca, i drugim.

I ova će se promjena odraziti na medijalne konsonantske slijedove gdje ćemo u perifernom sistemu romanskih posuđenica imati kao inovaciju konsonantske slijedove /-šp-/ i /-lš/.

Zabilježili smo i neke primjere nepromijenjenog medijalnog /s/:

artista < ven. artista, cĕsta < ven. cesta, dentista < tal. dentista, fastidjōz < tal. fastidioso, finestrĭn < tal. finestrino, gangista < ven. ganga, istrija < tal. Istria, maraskĭn < tal. maraschino, nāstar < ven. nastro, pulāstar < ven. pulastro, sansĭr < ven. sanser, sansirĭja < ven. sensaria, šestan < tršč. sesto.

Nepromijenjeno /s/ u dočetu -ista vjerojatno dugujemo brojnim latinizimima (ili evropeizimima) tipa *egoista*, *komunista* i sl. Česte dublete (*dentista* i *dentišta*, *artista* i *artišta*, *makĭnista* i *makiništa*) upućuju nas na ovakvu pretpostavku.

Medijalno izvorno /s/ fonološkom i morfološkom adaptacijom postaje dočetno /š/ u primjerima:

dĕš < ven. gesso, lâpiš < ven. lapis, kōmeš < ven. commesso, pāš < ven. passo, pōlaš < tal. polso, plšĭ < tršč. pliss, šāntuš < ven. santus,

uz iznimke ās < ven. *asso* (analogno internacionalizmu *as*), pōces < tal. *poseso*, što vrijedi i za /s/ koje je u sklopu konsonantskog dočetnog slijeda /s/ + C, odnosno C + /s/ kao u primjerima:

fālaš < tal. falso, fūrešt < ven. foresto, mūšč < ven. muschio,

osim u primjeru āgust < tal. agosto.

Pretpostavljamo da je venecijanski apikoalveolarni izgovor siflanta /s/ odigrao ulogu posrednika pri promjeni /s/ > /š/ koja se proširivanjem počela ostvarivati i na drugim romanskim posuđenicama. Ovakva artikulacija ovog konsonanta, naime, identificirana je od strane govornika jezika B kao bliža artikulaciji domaćeg šuštavog konsonanta /š/ negoli siflanta /s/ pa je poistovječena s njime.

Venecijansko i talijansko /ʃ/ (s aspra), odnosno /z/ mijenjaju se u /ž/ u slijedećim primjerima:

āniž < tršč. aniso, armĭž < tršč. armizi, ambicjōž < tal. ambizioso, biž < ven. biso, bižgul < ven. bisegolo, bižnōno < ven. bisono, būža < ven. busa, deñōž < tal. degnozo, dežbjĕgo < ven. de sbiego, fažōl < ven. fasolo, figurōžast < tal. figuroso, kamiža < ven. camisa, kažĕrma < ven. caserma, kažĕtik < tal. casatico, kažĭn < ven. casin, kužĭna < ven. cucina, mažilĭn < ven. masenin, mažurāna < ven. masorana, prĕža < ven. presa, preženca < tal. presenza, pr(e)žūn < ven. preson, rāža < ven. rasa, ražĕntat < tal. rasentare, ružārij < tal. rosario, škivōžo < tal. schifoso, ungarĕž < tal. ungarese, užānca < tal. usanza, vāž < tal. vaso, žāra < ven. zara, žbĭrac < sbiro žgĭncat < ven. sginzar, žūnta < ven. zonta, žvēlat < tal. svelto, žvēlerin < ven. svegiarin, itd.

dok se promjena ne sprovodi u primjerima:

bānzat < ven. bandizar, duzĭna < ven. dozena, famōz < tal. famoso, franžĕte < ven. franzete, garzūn < ven. garzon, golūz < tal. goloso, grĕž < furl. grez, kazāta < ven. casata, kažĕtik (uz dubletu kažĕtik) < tal. casatico, lazāne < tal. lasagna, lemōzina < ven. lemosina, muzĭna < ven. musina, vanĕža < ven. vanesa, vazĭna < ven. vasina,

Na prikupljenoj smo građi uočili i promjene likvida /r/ > /l/ i obrnuto. Tako imamo:

ven. azal > acâr, ven. corpomorto > kolpomôrto, ven. remorchiar > lemürčat, ven. siarpa > šjâlpa.

Srećemo i primjere dubleta gdje je ovakva promjena fakultativna:

balàtura i baràtula — južnotal. porijekla (Muljačić, 1972. b), kâvor i kâvol < tal. cavolo, lerôj i relôj < ven. relogio.

Navedene fonetske promjene i inovacije pokušali smo sagledati i s fonološkog aspekta da bismo utvrdili da li su i uolikoj mjeri romanske posuđenice djelovale na fonološki inventar jezika primaoca. Kako analiza građe pokazuje, većina iznesenih promjena pri prijelazu posuđenica iz jezika A u jezik B odvija se na subfonematskom planu i ne djeluje toliko na broj fonema u fonološkom inventaru koliko na njihovu distribuciju, a pogotovo na distribuciju konsonantskih slijedova, o čemu ćemo niže govoriti. Jedina inovacija na planu fonematskog inventara je importiranje fonema /lj/ i /d/ u periferni sistem romanskih posuđenica (vidi tab. 3) čime se uvećava inventar konsonantskih fonema jezika primaoca. Prazno polje (case vide) na mjestu lateralnog palatala i zvučne afrikate i postojanje istih fonema u susjednim štokavskim govorima čine kombinaciju internih i vanjskih faktora importacije, latentne mogućnosti ostvaraja ovih fonema i obogaćivanje fonološkog inventara njihovim uvođenjem. Tako će maksimalni konsonantski inventar, koji uključuje i periferni sistem romanskih posuđenica u SČG, izgledati kako je prikazano na tabeli 3.

Tab. 3: Maksimalni konsonantski inventar SČG

okluzivi	p	t	c	č		k
	b	d		đ		g
frikativi	f		s	š		h
	v		z	ž	j	
nazali	m	n			ń	
laterali		l			lj	
		r				

2.2.3. Promjene na planu slijedova fonema

Prilagođavanjem tuđica svojem fonetskom i fonematskom sustavu jezik primalac je proširio inventar konsonantskih slijedova u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju. Mnoge od navedenih fonetskih promjena izazvale su inovacije u slijedovima a i redistribuciju konsonantskih slijedova (vidi Filipović, 1959). Tabele koje slijede prikazuju maksimalni sistem konsonantskih slijedova u tri navedena položaja. Posebno su označene inovacije na nivou konsonantskih slijedova koje su karakteristične za periferni sistem romanskih posuđenica.

Tab. 4: Inicijalni konsonantski slijedovi

	p	b	t	d	c	č	đ	k	g	f	v	s	z	j	š	ž	m	n	ń	l	r	lj	h
p	p		pt									ps		pj				pn		pl	pr		
b				bd										bj						bl	br		
t								tk			tv			tj			tm			tl	tr		
d											dv			dj						dl	dr		
c											cv			cj			cm	cn		cl	cr		
č											čv									čl	čr		
đ																							
k											kv			kj			km	kn	kń	kl	kr		
g											gv			gj					gń	gl	gr		
f														fj						fl	fr		
v																				vl	vr		
s	sp							sk			sv						sm	sn		sl	sr		
z											zv			zj			zm	zn		zl	zr		
j																							
š	šp		št					šk			šv			šj									
ž		žb					žđ				žv						žm		žń	žl			
m																		mn		ml	mr		
n																							
n																							
l																							
r	rp		rt					rk			rv		rz										
lj																							
h																							

Prema tab. 4 vidimo da u inicijalnom položaju imamo 3 nova konsonantska slijeda (gj-, fj- i šj-) te 2 konsonantska slijeda (gv- i šv-) koja su inače zanemarivo opterećena u SČG (slijed gv- javlja se samo u riječi gvđzje i njenim izvedenicama dok se slijed šv- javlja u riječima Švedska, Švicarska i izvedenicama od njih). Importacijom relativno velikog broja posuđenica koje ih sadrže ovi konsonantski slijedovi poprimaju svoju punu opterećenost.

Tab. 5: Medijalni konsonantski slijedovi

	p	b	t	d	c	č	đ	k	g	f	v	s	z	j	š	ž	m	n	ń	l	r	lj	h
p			pt		pc							ps		pj			pn	pń	pl	pr			
b														bj							br		
t	tp							tk			tv			tj							tr		
d											dv			dj					dń		dr		
c			ct								cv			cj									
č											čv			čj					čń				
đ																							
k			kt		kc						kv			kj			kn	kń	kl	kr			
g										gv								gń	gl	gr			
f														fj							fr		
v				vd	vc									vj			vn	vń		vr			
s	sp		st		sc			sk						sj			sm	sn		sl	sr		
z				zd				zg		zv				zj			zm						
j						jč		jk									jm						
š	šp		st			sč		sk						sj					sn	sń			
ž		ž		žd		žč											žm	žn					
m	mp	mb	mt		mc			mk			ms			mj	mš						mr		
n	np	nb	nt	nd	nc	nč	nd	nk	ng	nf		ns	nz		nš	nž							
ń					nc							ns											
l	lp	lb	lt	ld	lc	lč									lš		lm						
r	rp	rb	rt	rd	rc	rč		rk	rg		rv	rs	rj	rz	rš		rm	rn	rń	rl			
lj																							
h																							

Inicijalni slijed *gv-* srećemo u posuđenica *gvancêra* < ven. *guantiera*, *gvãrdijan* < ven. *guardian*, *gvãnti* < tal. *guanti* i dr. Već ranije smo govorili o razrješavanju romanskih diftonga C + ũ + V uz pomoć konsonanta /v/, odnosno diftonga C + i + V uz pomoć konsonanta /j/. Ovakom razrješavanju diftonga dugujemo inicijalni slijed *gv-* kao i *šv-* koji se javlja u posuđenici *švôra* < tal. *suora*, dok ga u primjera *švdja* < tršč. *sfoia* dugujemo promjeni /f/ >

/v/ Zbog istog smo razloga konsonantiziranjem poluvokala /i/ dobili nove konsonantske slijedove u inicijalnom položaju *gj-*, *fj-*, *šj-* koji se javljaju u posuđenicama:

gj-: *gjândole* < tal. *ghiandole*,
fj: *fjðk* < tal. *fiocco*, *fjêra* < tal. *fiera*,
šj: *šjôra* < ven. *siola*, *šjolêta* < ven. *sioleta*, *šjôr*, *šjôra* < ven. *sior*, *siora*,
šjâlpa < ven. *siarpa*, itd.

Novi konsonantski slijedovi u medijalnom položaju (tab. 5) koji potječu od romanskih posuđenica jesu: *-gv-*, *-fj-*, *-šp-*, *-nb-*, *-lp-*, *-lš-*, *-nd-*. Medijalni slijed *-gv-* srećemo u posuđenicama *agvênat*, *agvênto* (gdje je nastao zamjenom /d/ za /g/ ukrštanjem crkvenolatinskoga *adventus* s tal. *avvento*), *lingvet* < tršč. *lingueta* (gdje je nastao konsonantiziranjem romanskog poluvokala /u/). Konsonantski medijalni slijed *-fj-* srećemo u romanskim posuđenicama *škũfja*, *škufjũn* < ven. *scufia*, a nastao je konsonantiziranjem poluvokala /i/. Talijanska posuđenica *lokandêr* < tal. *locandiere* (gdje je slijed *-dj-* razriješen kao /đ/) daje medijalni slijed *-nd-*. Promjenom sibilanta /s/ > /š/ pred konsonantom došlo je do inovacije konsonantskog slijeda *-šp-* što ga srećemo u posuđenicama *dišpetôž* < tal. *dispettoso*, *nêšpula* < ven. *nespolo*, *grêšpa* < ven. *grespa*, *rðšpo* < tal. *rospo*, *rãšpa* < tal. *raspa*. *peronðšpera* < tal. *peronospera*, *ošpidâl* < tal. *ospedale*, i dr. Neutralizacijom /n/ i /m/ na kraju sloga dobili smo medijalni slijed *-nb-* kao u *inbrôj* < tršč. *imbroio*, *inbrojũn* < tršč. *imbroione*, *tônba* < tal. *tomba*, *pjonbin* < tal. *piombino*, *ranpin* < ven. *rampino*, itd. Konsonantski slijed *-lp-* srećemo u posuđenicama *šjâlpa* < ven. *siarpa* (zamjenom likvida), *sâlpa* < dalm. róm. *salpa*, *sâlpat* < ven. *salpar*, *kólpo* < tal. *colpo*, *kolpomôrto* < tal. *corpomorto*. Konsonantski medijalni slijed *-lš-* javlja se u posuđenica *fâlši* < tal. *falso*, *pólša* < tal. *polso*, i predstavlja također inovaciju.

U finalnom položaju (vidi tab. 6) malen je broj inoviranih konsonantskih slijedova iz jednostavnog razloga što jezik primalac kojem nisu svojstveni takvi konsonantski slijedovi u dočetnom položaju nastoji da ih likvidira uvođenjem nepostojanog *a*. Tamo gdje ih nije likvidirao, javljaju se novi dočetni konsonantski slijedovi *-ld* u izoliranom primjeru *gaštâld* < ven. *gastaldo*, te *-rd* u posuđenicama *teštârd* < tal. *testardo*, *baštârd* < ven. *bastardo* (uz dubletu *baštâdar*). SČG, naime, ne pozna strane riječi kao apsurd, bard i sl. koje se

Tab. 6: Finalni konsonantski slijedovi

	p	b	t	d	c	č	đ	k	g	f	v	s	z	j	š	ž	m	n	n	l	r	lj	h	
p												ps												
b																								
t																								
d																								
c																								
č																								
đ																								
k																								
g																								
f																								
v																								
s			st																					
z				zd																				
j				jd																				
š			št																					
ž				žd																				
m																								
n			nt	nd																				
n																								
l				ld																				
r			rt	rd								rv	rs								rn			
lj																								
h																								

javlja u književnom standardu tako da ovaj dočetni konsonantski slijed smatramo inovacijom. Zanimljivo je dočetni slijed *-nf* koji se javlja u izoliranom primjeru *cūnf* (i *cūf*) < ven. *zunfo* gdje ovakav dočetak nije izvoran već je u vidu fakultativne varijante nastao umetanjem nazala.

Navedeni konsonantski slijedovi u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju obogaćuju inventar mogućih konsonantskih slijedova u navedenim položajima u jeziku primaocu, ali su ujedno oznaka tuđice, jer posuđenice u kojima se javljaju predstavljaju fonetski neadaptirane posuđenice.

3. JEZIČNE INTERFERENCIJE NA GRAMATIČKOM NIVOU

Izraz »gramatička interferencija« srećemo kod Weinreicha (1974) u smislu interferencija koje nastaju na planu morfologije, tvorbe riječi, sintakse i frazeologije. Mi smo međutim smatrali prikladnim da izdvojimo tvorbu riječi kao posebno poglavlje. Tvorbene formante, doduše, nije uvijek moguće jasno razlučiti od gramatičkih, ali su s druge strane to elementi za tvorbu leksičkih jedinica. O interferencijama na planu frazeologije govorit ćemo u poglavlju o leksičkim interferencijama.

Gramatičke interferencije nastaju prema Weinreihu kada bilingvni govornik poistovjeti morfeme ili gramatičke kategorije jezika A s morfemima ili gramatičkim kategorijama jezika B pa primjenjuje oblike jezika B u gramatičkim funkcijama koje izvodi iz sistema A (Weinreich, 1974, 39). Morfosintaktička adaptacija leksičkih posuđenica, o kojoj će biti govora u ovom poglavlju, također je, kako se vidi iz navedenog, jedan oblik gramatičke interferencije koji se odnosi upravo na prenošenje ili ispuštanje obaveznih gramatičkih modalnosti jezika B po uzoru na ekvivalentni model jezika A.

Danas se u lingvistici smatra da na morfološkom nivou jezici ne utječu jedan na drugi u onoj mjeri u kojoj utječu na leksičkom i fonološkom nivou, što se obrazlaže činjenicom da je morfološki sistem jezika od svih njegovih dijelova najzatvoreniji pa prema tome i najotporniji aloglotskim utjecajima. On je zatvoren i kompaktan, morfemi su čvrsto srasli uz lekseme. No, unatoč ovakvoj kompaktnosti gramatičkog sistema jezika, pri trajnijim i dubljim jezičnim kontaktima i na ovom jezičnom nivou dolazi do interpenetracije dvaju sistema, do posuđivanja stranih morfema, do strukturiranja domaćeg sustava po uzoru na aloglotski. Weinreich navodi (1974, 44) da nikada nisu registrirani prijenosi kompletnih paradigmi iz jednog jezika u drugi s njihovim morfološkim formantima. On međutim smatra da je prijenos pojedinačnih morfema svih tipova definitivno moguć pod određenim povoljnim strukturalnim uvjetima kao što su već postojeće sličnosti struktura ili relativno nevezani i nepromijenjeni oblik morfema. Prema njemu je upravo sličnost oblika ili sličnost već postojećih funkcija (»formal similarity« ili »similarity in preexisting functions«) poticaj bilingvu da uspostavlja međujezične ekvivalencije među morfemima ili kategorijama (1974, 39).

Gramatičke interferencije mogu se prema Weinreihu javljati u vidu:

1. prijenosa morfema, tj. upotrebe morfema A u govoru ili pisanju jezika B,
2. primjenjivanje gramatičkih odnosa jezika A na morfeme B u govoru B, ili zanemarivanje odnosa jezika B koji nemaju protutipa u jeziku A,
3. poistovjećivanje specifičnih morfema B sa specifičnim morfemima A, promjene (ekstenzije, redukcije) funkcije morfema B po gramatičkom modelu jezika A. U našoj građi tako je poistovjećena funkcija prepozicije *o(d)* s tali-

janskim prijedlogom *di* (odnosno *da*) za određivanje atributnog genitiva, kao u sintagmama *mâli o'kužine* za ven. *picolo de cusina*, *škrivân o'suca* i sličnima.

Razmatrajući tipove morfema i kategorija koji se najčešće posuđuju, Weinreich utvrđuje obrnuti razmjer integriranosti (vezanosti) nekog morfema i njegove prenosivosti. Tako će se, recimo, slobodno okurentna imenica lakše prenijeti negoli prijedlog koji zahtijeva neki padež. Weinreich je mišljenja da izbor morfema i kategorija koji će se posuđivati nije isključivo strukturalne prirode, što znači da ne smijemo pri analizi posuđenica apstrahirati individualne, psihološke i sociokulturne faktore.

U slučaju susreta SČG kao jezika primaoca (jezika B) i različitih roman-skih jezika i dijalekata (jezika A) radi se o veoma različitim morfosintaktičkim strukturama sistema SČG kao i hrvatski ili srpski književni standard pripada tzv. jezicima »à ordre libre« gdje je funkcija sintagme često označena uz pomoć funkcionalnih specifičnih monema, dok jezici davaoci spadaju u skupinu jezika »à ordre fixe« gdje se različiti determinanti predikata karakteriziraju položajem u iskazu (isp. o tome Martinet, 1967.a, 170). Teoretski se mogu očekivati brojna sintaktička posuđivanja, s obzirom na relativno veliku sintaktičku slobodu SČG, koji može prenositi gramatičke jedinice jezika davaoca a da pri tom ne dođe do miješanja među funkcijama koje on u pravilu izražava posebnim morfemima (funkcije u rečenici su određene padežnim oblicima). Analiza građe međutim pokazala je obrnute rezultate, tj. da je jezik primalac posudio malen broj morfema i malo sintaktičkih odnosa koji se odražavaju na morfologiju. Jezik primalac je, kako ćemo vidjeti, uglavnom pasivno primao aloglotske elemente, ali ih je istodobno modificirao u procesu njihove adaptacije prema morfološkim i sintaktičkim odnosima svojstvenima njegovoj strukturi.

Na sakupljenom materijalu prikazat ćemo najprije tipove morfosintaktičke adaptacije leksičkih posuđenica romanskog porijekla te njihov način i stupanj integracije. Naime, svaki leksički element preuzet iz jezika davaoca neminovno dolazi pod utjecaj gramatičkog kao i foničkog sistema u koji ulazi, pa im se i adaptira. Zatim ćemo govoriti o ostalim tipovima gramatičkih interferencija koje smo uočili.

3.1. Morfosintaktička adaptacija posuđenica romanskog porijekla

Tipove morfosintaktičke adaptacije iznosimo po kategorijama riječi. Kako su najfrekventnije posuđenice upravo imenice, to ćemo svoju analizu započeti upravo ovom kategorijom.

3.1.1. Imenice

Kod ove gramatičke kategorije potcrtavamo nanovo fundamentalnu razliku u izražavanju funkcija u rečenici u sistemima jezika davaoca i jezika primaoca. Dok imenice u romanskim jezicima, koji su u našem konkretnom slučaju jezici davaoci, imaju specifičan tip »deklinacije« uz pomoć funkcionalnih monema fonetski odvojenih i odvojivih od sintagmi čiju funkciju označavaju, jezik primalac pozna deklinacijski padežni sistem u kojem morfološki formanti predstavljaju funkcionalne moneme fonetski jasno vezane uz lekseme. Posuđena se imenica fonetski i morfološki adaptira jeziku primaoca da bi

postigla neka niži, nekad viši stupanj integriranosti. Pošto se adaptira prema dočetnom fonemu, ona se automatski svrstava u rod koji će slijediti pri deklinaciji.

Tako je recimo *kupa*, s. f. »crijep« — fonetski (ako izuzmemo prozodiju) nepromijenjena posuđenica, shvaćena kao imenica ženskog roda na -a, pa se tako i sklanja:

kupa	prema	kuča
kupe		kuće
kupi		kući
kupu		kuću
kupo		kučo
kupi		kući
kupon		kučon.

Na isti način: andina, ankora, arberava, ardura, ašta, azma (ažma), bagulina, balanca, balota, banda, bandira, barakokula, barbirija, bareta, barka, barufa, basadura, bava, bavela, beladona, benda, beštija, beštimja, bevanda, bikarija, bita, bjan-karija, bokaporta, bonaca, i brojne druge.

Imamo i izolirani primjer femininuma na konsonant u posuđenici *Šinitad* od venecijanskog apelativa koja se uklapa u deklinaciju imenica ženskog roda na suglasnik.

Kako se svrstavanje importirane imenice u načelu provedeno po fonetskim doćecima, to i imenice muškog roda mogu također ući u kategoriju sklanjanja po femininumu ako su takvih nastavaka. Tako:

artista (artišta), barba, batištrada, boja, dentista (dentišta), gangista, istrija, karoña, kurtavišta, makinista (makiništa), mutrija, ofinanca, perita, ščapa (m. i ž. roda), škicapatata, špicalista, štrukapatata, i dr.

Ovakve imenice lako se prihvaćaju u mofološki sistem jezika primaoca koji i sam pozna (doduše u manjem broju) imenice muškog roda na -a.

Da pri prijelazu romanskog femininuma u SČG može doći i do fonetske promjene doćetka, pokazuju primjeri prijelaza romanskog femininuma na -e u našu a-deklinaciju. Tako:

kala < ven. calle, kacavida < tršč. cazavide (vjerojatno analogijom prema vida < ven. vida).

Imenice *rikamatriče*, *madre badeša* i *paštariži* (ženskog roda) neprilagođene su morfološkom sistemu SŠG, tj. nisu se uklopile ni u jedan tip deklinacije ženskog roda, nepromjenjive su i predstavljaju morfološke tuđice.

Što se tiče imenica muškog roda iz romanskih jezika i dijalekata, one se s obzirom na svoj konsonantski doćetak (u načelu je došlo do ispuštanja doćetnoga /o/ i /e/) primaju u jezik A kao imenice muškog roda pa se tako i sklanjaju. Tako se npr. *oštar*, s. m. »gostioničar, krčmar« dekliniraju ovako:

oštar	prema	ormar
oštara		ormara
oštaru		ormaru
oštar		ormar
oštaru		ormaru
oštaron		ormaron

Na isti način: abajin, acar, afan, agust, alamar, alum, bambuc, bižigul, bocun, brofadur, bucel, cukar, čakulon, dacij, diškul, dištakamenat, drit, falit, farabut, feral, fermon, funeral, garzun, gaštald, gavun, inbroj, inkarat, intrigant, kacjolin, kamar-rjer, kamuf, karig, karoc, laštik, lavaman, lut, merlin, matun, nastar, oficij, teštard, i brojne druge.

Srećemo međutim i primjere gdje se romansko dočetno /o/ ili /e/ zadržalo kao u:

agvento, bidelo, bižnono, bjondo, coto, cunfo, dentajo, depožito, diškulo, djabolo, dometro, fero (de taki), galantomo, gobo, grego, kapo, kapošanto, kogo, kokolo, kolpomorto, longo, menegelo, moro, mulo, mutto, nonculo, nono, noštromo, pagadebito, perito, pikolo (de fogo), piloto, proto, rombo, rošpo, superbo, šanpjero, štrambo...;

Neke od primjera sačuvanog dočetnoga /o/ dugujemo promjeni kategorije. Pri prijenosu iz jezika A u jezik B, naime, mnogi su pridjevi postali imenice i zadržali dočetni formant pridjeva (bjondo, moro, longo, itd).

Ovakve morfološki djelomično prilagođene imenice u kojih se javlja kao inovacija dočetak za maskulinum /o/ i /e/ toleriraju se, kako se vidi, u malom broju u jeziku primaocu gdje se taj dočetak, doduše slabo zastupljen, ipak javlja u vlastitih imena na -o i -e te hipokoristika.

Iznimni primjer romanske složenice *lavapjati*, s. m. ukazuje na novi dočetak /i/ za maskulinum. Ovu morfološki neadaptiranu posuđenicu tretiramo kao tuđicu. Isto vrijedi i za tuđicu *picigamorti*.

Svrstavanjem po dočetnom vokalu (/o/ i /e/) u slučajevima gdje se oni nisu izgubili susrećemo se sa stvaranjem neutruma kod romanskih posuđenica analogijom prema domaćim neutrumima na /o/ i /e/. Tako romanski maskulinum i femininum, analogijom prema domaćim neutrumima s ovakvim dočetnim vokalom postaju neutrumi:

merlo < ven. merlo, s. m., pjonbo < ven. piombo, s. m., sarče < ven. sarchie, s. f., te izolirani primjeri: badilo < tal. badile, s. m., melo < ven. mela, s. f.

U primjera *badilo* (uz dubletu *badil*) imamo čak nadodan dočetni vokal /o/ (koji u izvornom obliku ne stoji) kao formalni dokaz neutruma. Srednji rod je ovdje nastao, kao i u slučaju *melo*, analogijom prema drugim neutrumima na -o koji označavaju oruđe.

Navedene imenice muškog i ženskog roda morfološki su adaptirane i u množini, tj. dekliniraju se prema stanovitim postojećim tipovima ovako:

kupe	kuče	oštari	ormari
kúp(a)	kûč(a)	oštar(i)	ormar(i)
kupaman, kupan	kučaman, kučan	oštariman	ormariman
kupe	kuče	oštare	ormare
kupaman, kupan	kučaman, kučan	oštariman	ormariman
kupaman, kupan	kučaman, kučan	oštariman	ormariman

Kao što vidimo, strane imenice sasvim prirodno prihvaćaju dvostruke genitive, dative, lokative i instrumentale, što znači da se strukturiraju posuđujući specifične grameme po uzoru na ekvivalente jezika B i tako se u potpunosti adaptiraju jeziku primaocu.

Imenice pokazuju maksimalni stupanj morfološke pa i fonetske adaptacije jeziku B uvođenjem nepostojanog -a. Dekliniraju se ovako:

banak	banki
banka	banak
banku	bankiman
banak	banke
banak	banki
banku	bankiman
bankon	bankiman.

Ovakve imenice maksimalno su integrirane u jezik primalac pa ih možemo smatrati potpuno asimiliranim posuđenicama.

Od promjena do kojih dolazi pri prijelazu leksičke posuđenice iz jezika davaoca u jezik primalac problem roda i broja imenice je jedan od najčešćih. Naglašavamo da i jezik A i jezik B poznaju gramatičke kategorije roda i broja. I jedan i drugi imaju tzv. gramatički rod. Jezik B razlikuje međutim tri roda u odnosu na jezik(e) A koji ima(ju) samo ženski i muški rod. Ovakav nemotivirani gramatički rod (osim kad se radi o spolu) predstavlja interni faktor povoljan za posuđivanje pogotovo zato što nema unutarnjeg faktora imanentnog strukturi jezika A koji bi se odupirao promjenama. Tako maskulinum jezika A pod direktnim utjecajem elementa jezika B (a katkad i drugačije) prelazi u femininum ili neutrum a ovaj posljednji u jezik A ne postoji. Ovakvo morfološko »prazno polje« jezika A upotpunjava se često sugeriranim modelom iz jezika B. Sugerirani model je domaća imenica istog ili sličnog značenja koja već postoji u sistemu primaocu ili u okolnim jezicima i dijalektima.

Navodimo neke promjene roda koje smo zabilježili na proanaliziranom materijalu te uz njih i primjere dubleta ako postoje. Tako romanski maskulinum prelazi u femininum u primjerima:

M	F	(dubleta)
tršč. armelin	armelinka	
ven. baracocolo	barakokula	
tršč. bigolo	bigule (obično plural)	
ven. bozzello	bocela	bucel
ven. centopezzi	centopeca (obično plural)	
ven. zoni	cone (obično plural)	
tal. ginnasio	đenazija	
tal. guanto	gvante (obično plural)	
ven. cazzavide	kavacida	
ven. cavaletto	kavalete (obično plural)	
ven. camesso	komeša	komeš
ven. corpeto	korpete	korpet
tal. cornetto	kornete (obično plural)	
tal. cotechino	kotegina	
ven. crico	krika	
ven. copo	kupa	
ven. ligambo	ligambe (samo plural)	
ven. mascolo	maškula	
tršč. mussolo	mušula	
tršč. pedocio	pedoča	
tal. pesce tamburno	peša tamburo	
tal. polso	polša	pološ
tal. pomodoro	pomidora	pomidor

tal. raschietto	rašketa
tal. ravello	ravanela
ven. rechin	rečina
ven. rigadin	rigadina
ven. serraglio	šeraja
ven. scuro	škura
ven. stante, s. m.	štante, f. pl.
tršč. subiotto	šupjote (najčešće u pluralu)
ven. zogo	zoga

Ženski rod u primjera *armelinka*, *barakokula* i dr. vjerojatno dugujemo nedovoljnom poznavanju jezika davalaca od strane govornika SČG koji nisu upućeni u razliku koju čine navedeni jezici davaoci između naziva za *drvo* (kad je imenica muškog roda) i naziva za *plod* (kad je imenica ženskog roda). Pri prijenosu ovih imenica muškog roda u SČG one postaju ženskog roda kao i većina naziva za voćke i druga stabla s jestivim plodom koja govornici SČG poznaju (murva, maslina, smokva, praska, trišna, višna, itd.). Neke od navedenih imenica duguju promjenu roda sugeriranom modelu koji već postoji u jeziku primaocu. Tako službeni termin gimnazija za *dinazija*, naušnica za *rečina*, košuja za *komeša*, ponistra, grilja za *škura* i drugi sugerirani stimulansi prisutni i u svijesti govornika SČG mogli su uzrokovati promjenu roda. U nekim slučajevima promjena roda je nastala formalno analogijom. Tako je ven. *stante* prenijeto analogijom po dočetnom -e kao plural imenice ženskog roda, *kacavida* vjerojatno analogijom po već posuđenom femininumu *vida*. Česta je promjena vezana uz upotrebu imenice u pluralu, kako vidimo iz navedenih primjera.

Evo i nešto rjeđih primjera promjene femininuma u maskulinum:

F	M	(dubleta)
furl. jarbe rave	arberavani	arberave
ven. iluminazion	iluminacjun	
tal. colica	skolik	kolika
tršč. lingueta	lingvet	
ven. meneghela	menegelo	
ven. petenina	petenin	
ven. petorina	peturin	
st. tal. potestate	poteštat	
ven. tamina	tamin.	

I ovdje su u mnogim primjerima prisutni sugerirani stimulansi: *jezičac* za *lingvet*, *češaj* za *petenin*, *prsluk* za *peturin* i sl. U primjerima *iluminacjun* muški rod vjerojatno dugujemo krivo shvaćenom dočetku koji je interpretiran od strane govornika SČG kao augmentativ maskulinuma, pa je analogno tome došlo i do promjene roda.

Evo i rijetkih neutruma koji su nastali od romanskih maskulinuma ili femininuma:

M	>	N	dubleta	F	>	N
tal. badile		badilo	badil, s. m.	ven. mela		melo
ven. merlo		merlo		ven. sarchie (pl.)		sarče
ven. piombo		pjonbo.				

Ove neutrumne dugujemo formalnoj analogiji, tj. identifikaciji romanskih posuđenica koje su zadržale dočetne vokale /o/ i /e/ kao imenice srednjeg roda koje u jeziku primaocu upravo imaju ovakav dočetak.

Pri ovakvim promjenama roda, interpenetracijom dvaju sistema ne dolazi do posuđivanja morfema ili gramatičkih odnosa, već do njihove promjene pod utjecajem sistema primaoca. Unutarnji su odnosi sistema B u ovakvim slučajevima odlučujući jer djeluju na morfološku strukturu posuđenica. Model se pri prijelazu u repliku često nalazi pod direktnim djelovanjem već postojećeg elementa u datom sistemu koji ga modificira.

Od ostalih promjena koje smo uočili na osnovu analiziranog korpusa iznosimo i promjenu kategorije pri prijenosu posuđenice iz jezika A i jezik B, do koje dolazi uslijed često krivo shvaćenog aloglotskog elementa. Tako član može prirasti imenici i shvaćen je kao njen sastavni dio te se s njom i sklanja, kao u primjerima:

lantina < ven. l'antena, lantana < ven. l'altana (s promjenom nt > lt), lumbrela < tal. l'ombrella, lumbrelin(a) < tal. l'ombrellino, lumbreljer < ven. l'ombreler.

U ovih primjera uočavamo formalno prenošenje izraza determinanta koji je stran gramatičkoj strukturi jezika primaoca. Ova gramatička modalnost, obavezna u jezicima davaocima, sistematski se ispušta po modelu jezika primaoca. Ovakvi izolirani primjeri prenošenja označitelja funkcionalnog monema stranog strukturi jezika B nisu prihvaćeni u morfosintaktičkom sistemu jezika B (kao što je to recimo slučaj postponiranog člana u makedonskom pod utjecajem morfoloških sistema nekih balkanskih jezika). Kako se međutim radi o izoliranim pojavama, nismo ulazili u njihovo dublje objašnjenje već smo pretpostavili da je govornik jezika B shvatio ovaj morfem kao sastavni dio romanskog leksema i tako ga prenio u SČG.

Još jedan primjer promjene kategorije uočavamo u SČG: *kantâna*, s. f. »pjevana misa«, gdje imenica potječe od pridjeva *kantan*, stvorenog od gl. *kântat*. Radi se vjerojatno o kalku prema tal. *messa cantata*.

3.1.2. Glagoli

Glagol koji prelazi iz romanskih jezika ili dijalekata integrira se u konjugacijski sistem jezika primaoca pa se tako glagoli na *-are* vladaju kao idio-glotska skupina na *-at*, glagoli na *-ire* kao domaći glagoli na *-it*. Zabilježili smo i rijetke primjere prijenosa glagola II konjugacije, koje međutim mijenjaju sufikalni dočetak i svrstavaju se u grupu glagoga na *-it*. Najbrojniji su, kako ćemo vidjeti iz slijedećih primjera, glagoli na *-are* i *-at*. Tako:

apelat (se) < tal. appellare (si), armat (armavat) < ven. armar, armižat < ven. armizar, banzat < ven. bandizar, dištakat (se) < tal. distaccare (si), duperat < ven. doperar, frajat < tršč. fraiar, frankat < tršč. francar, fratunavat < ven. fratonar, gongolavat, < ven. gongolar, impakat < ven. impacar, impeštat (se) < ven. impestar (se), inkartat < tal. incartare, intrigavat < tal. intrigare, kalafatat < ven. calafatar, kalat < ven. calar, kalmavat < tal. calmare, lampat < tršč. lampar, largat < ven. largar, (po)lemurčat < ven. remorchiar, lišat < tal. lisciare, mainat < ven. mainar, manovrat < tal. manovrare, mažinat < ven. mesenar, minat < tal. minare, molat < ven. molar, navigat < tal. navigare, okoštat < tal. acostare, patinat < ven. patinar, peñurat < tal. pignorare, rampinavat < ven. rampinar, ražentat < tal. rasentare, rimodernat < tal. rimodernare, rondavat < ven. rondar, salpat < ven. salpar, skontat < tal. scontare, spuntat < tal. spuntare, stimat < tal. stimare, stupat < ven. stopar, šijat < ven. siar, škicat < ven. schizzar, škivat < tal. schivar, tajat tršč. tair, tašelat < tal. tassellare, timbrat < tal. timbrare, žgincat < ven. sginzar, žežinat < balk lat. jejunare.

Glagoli na *-ire* prenose se u pravilu kao glagoli na *-it*: *rebàmbit* < tal. rimbambire, *finit* < tal. finire. Ven. *imbastir*, međutim, daje *imbazdat*. Uvrštava se dakle u najproduktivniju skupinu glagola na *-at*. Kako međutim etimon nije pouzdan, teško je dati objašnjenje za ovaj primjer.

Glagoli na *-ere* prenose se kao glagoli na *-it*: ven. *bater* > *batit*, tal. *crescere* > *krešit*, tal. *offendere* > *ofendit*, ven. *rebater* > *rebatit*, ili kao glagoli na *-at* (u dalmatsko-romanskih relikata ovu pojavu dugujemo promjeni /ge/ > /ga/): (*in*)*fotat* < tal. *fottersene*, *surgat* < dalm. relikat latinskog *surgere*, *tangat* < dalm.-rom. relikat latinskog *tingere*.

Posebno navodimo glagole izvedene od posuđenih romanskih imenica kao što su: *frozatat* iz *frozata*, *gangat* iz *ganga*, *kolendrat* iz *kolendre*, *nagrešpat* (*se*) iz *grešpa*, *panulavat* iz *panula*, *potaracat* iz *taraca*, (*in*)*purgat* (*se*) iz *purga*, *tarmavat* iz *tarma*, *timunavat* iz *timun*, *žbjakat* iz *žbjaka*.

Pri prijelazu glagola iz jezika *davaoca* u jezik *primalac* susrećemo se neminovno s problemom glagolskog aspekta. Ova je pojava u načelu strana romanskim jezicima koji ne poznaju glagolski aspekt kao gramatičku kategoriju. Romanske posuđenice pri prijelazu u SČG poprimaju prefiksalne, sufiksalne i infiksalne formante koji im daju željeni aspekt. One pri tom usvajaju gramatičke odnose kategorije svojstvene jeziku *primaocu*. Međutim, budući da se izraz aspekt vrlo često miješa s izrazom za različita leksička značenja, odnosno za modifikaciju leksičkog značenja (aspekt se u SČG kao i inače u slavenskim jezicima bira zajedno s leksičkim elementom), mi ćemo te odnose prikazati u tvorbi riječi.

3.1.3. Brojevi

Brojevi u jezicima A i B ne pokazuju u glavnim crtama bitnih razlika. Pa ipak unatoč relativnoj sličnosti među ovim sistemima, kako ćemo vidjeti iz primjera koji slijede, ne dolazi do interpenetracije sistema B i A u ovoj kategoriji. Brojevi se naime u SČG ne posuđuju kao gramatička kategorija, već u prenesenom značenju kada imaju karakter i obilježja leksičke posuđenice. Tako: *trentun*, s. m. »vrsta igre na karte«, *uno*, *du(v)e*, *tre*, *kvatro*, *činkve*, *šije*, *šete*, *oto*, *nove*, *djêči*, kod brojanja u »muri« (vrsti igre).

3.1.4. Pridjevi

U sakupljenom materijalu velik je broj posuđenih pridjeva, posebno onih koji označavaju ljudske fizičke i psihičke osobine. Tu se upravo radi o području leksika u kojem se najviše osjeća glad jezika za sinonimima, za novim i »originalnim«, afektivno obojenim denominacijama u opisu ljudskih fizičkih i psihičkih osobina. Romanski leksem često se tada modificira s pomoću više morfoloških prefikslnih, sufikslnih ili infikslnih formata kako bi dobio željeno značenje. Pogledajmo primjere: *basetan*, *pobasji*, *basast* »onizak čovjek«, *vicjožast*, *razvicjan*, *izvicjan* »razmažen«.

Često romanski posuđeni pridjevi imaju ujedno i funkciju imenice kao: *bjondo*, *coto*, *gobo*, *longo*, *moro*, *muto*. Oni tada u načelu označavaju čovjeka koji ima navedenu psihičku ili fizičku osobinu, odnosno manu.

U korpusu srećemo čitav niz pridjeva koji se javljaju s istim značenjem u dva oblika: svom prvom obliku i svom izvedenom obliku uz pomoć dočelnog tvorbenog formanta *-ast* koji u domaćih pridjeva označava da je pridjev nalik na ono što se temeljnom imenicom označuje ili da ima u sebi toga. Tako: *ambicjož* — *ambicjožast*, *bjondo* — *bjondast*, *deñož* — *deñožast*, *dišpetož* — *dišpetožast*, *kurjož* — *kurjožast*, *štraloč* — *štraločast*.

U građi smo našli i interesantne primjere pridjeva nastalih od participa prošlih. Tako: *intemoren* koji potiče od gl. *intemorit*, *induren* od gl. *indùrit* i participnog formanta *-en*, svojstvenog jeziku primaocu. Ovakav postupak tvorbe participa (gdje je došlo do imitiranja tvorbenog postupka specifičnog jeziku B, tj. do strukturiranja aloglotskog elementa prema modelu domaćeg ekvivalenta) postao je produktivan u sistemu B pa srećemo takve participe: *imbazdan*, *razvicjan*, *škican*, *inbrojan*, *inkantan*, *induren*, itd.

Svi preneseni pridjevi imaju status morfološke tuđice u smislu da pri prijelazu u novi jezični sistem ne prihvaćaju njemu svojstvenu komparaciju pridjeva. Sporadično susrećemo specifičan tip komparacije stvoren uz pomoć priloga *više*, *boje* (više *ambicjož*, *boje žvelat*, itd.) koji se međutim ostvaruje i na domaćim pridjevima (više *debel*, *boje vridan*) pa ne možemo govoriti o posuđivanju sintaktičkih odnosa sistema davaoca, već o pojavi rasprostranjenoj ne samo u SČG nego i u drugim dijalektima.

3.1.5. Prilozi, prijedlozi, uzvici.

Naša građa pokazuje da se mogu prenositi i prilozi, prijedlozi i uzvici, što je u skladu s Weinreichovom tvrdnjom o linearnoj ovisnosti pokretljivosti riječi i njezine frekvencije posuđivanja. U slučaju priloga, prijedloga i uzvika radi se, naime, o pokretljivim morfemima par excellence. Unatoč tome relativno je malen broj prenesenih priloga (pogotovo kvalitativnih), uzvika i prijedloga. Kod priloga uočavamo da nemaju komparaciju svojstvenu jeziku primaocu već kao i prijedlozi poznaju specifičnu komparaciju uz pomoć priloga *više*, *boje* (više *škuro*, *boje škuro*). Uočili smo međutim izolirani primjer komparacije priloga:

baso — *basje* (superlativa nema),

u kojeg je romanska posuđenica zanemarila autohtone gramatičke odnose i usvojila tip komparacije jezika davaoca. U tom smislu ona ne zvuči kao tuđica u sistemu B, već kao njegov inkorporirani element.

Na osnovi analizirane građe konstatiramo da je usprkos pokretljivoj i samostalnom karakteru priloga, prijedloga i uzvika, relativno malen broj navedinih gramatičkih kategorija prenesen iz romanskih jezika u SČG. Tako imamo:

prilozi: anci »štaviše«, baso »nisko«, deboto »zamalo, umalo«, jušto »upravo, baš«, nanke »ni, niti«, perfin »čak«, propjo »baš, upravo«, langvido »blago«, šoto »ispod«,

uzvici: altrokè! »a kamoli«, bravo! »uzvik odobravanja«,
prijedlozi: kontra »naspram, protiv«.

Srećemo i neke aglutinirane prijedloge (*a* — akonto, *de* — dešop, pikolo de fogo, *con* — kolafjaka) gdje se oni osjećaju kao sastavni dio apelativa.

3.2. Gramatički kalk

Gramatički kalk je poseban oblik jezičnog posuđivanja kad dolazi do poistovjećivanja specifičnih morfema A sa specifičnim morfemima B, do promjene (ekstenzije, redukcije) funkcije morfema B po gramatičkom modelu jezika A. Zabilježili smo tako promjenu funkcije prepozicije *o(d)* koja poprima funkcije gramatičkog modela, ekvivalentne prepozicije *di (de)* iz jezika davaoca. Strukturiranje prepozicije *o(d)* prema talijanskoj prepoziciji *di* (i venecijanskoj *de*) sintaktički je kalk koji se potpuno udomaćio u jeziku primaocu. Prepozicija *di (de)* javlja se u sintaktičkim tuđicama: *pikolo de fogo, pikolo de kužina, rašpa de drento*, gdje ju je teško odvojiti od ostalih dijelova sintagme čiji je dio. Domaća prepozicija *o(d)* u funkciji označavanja genitiva pripadnosti javlja se u sintagmama s najmanje jednim romanskim leksičkim elementom: *škrivan o' suca, buka o' štumika, cipal o' porta, žena o' dobre familje*, ali se ostvaruje i u domaćim sintagmama tipa: *rebro o' broda* i drugima. Prijedlog *o(d)* se upotrebljava po modelu romanskog prijedloga *di (de)* i u funkciji eksplikativnog genitiva (tj. kad upotpunjava značenje imenice ili ju objašnjava) kako u romanskim složenicama: *krevet o' peršone, gvardja o' financa, mali o' kužine* itd. tako i u domaćim sintagmama tipa: *vrtlari o' povrća, mali o' broda* i drugima. Genitivi pripadnosti kao i eksplikativni genitivi uvedeni su po sintaktičkom modelu jezika A. Ovakva promjena funkcije morfema iz jezika B rezultat je kontakta dvaju sistema i njihove interpenetracije.

Čest oblik gramatičkog kalka je i konfuzija padeža sugerirana stranim modelom. Ona je posebno česta u slučaju lokativa i akuzativa:

radit u fabriku (akuzativ za lokativ),
greš u vrtiču (lokativ za akuzativ)
sest u kafu prid štekat (genitiv za akuzativ).

Ali, u ovakvim slučajevima konfuzije padeža ne možemo isključiti ni interne faktore gramatičkih odnosa u SČG.

4. TVORBA RIJEČI

Već smo pri opisu jezika davaoca govorili o bogatstvu prefikslnih i sufikslnih derivacija kojima ovi jezici raspolažu. SČG, kao i hrvatski književni standard, također karakterizira gotovo neograničena sloboda prefiksalne, infiksne i sufiksne derivacije. Ovakvo zajedničko obilježje jezika davalaca i jezika primaoca predstavlja unutarnji faktor povoljan za posuđivanje na planu tvorbe riječi, pa ćemo vidjeti da u procesu gramatičke i fonološke adaptacije romanskih posuđenica u SČG one ne samo što usvajaju tvorbene formante svojstvene SČG već i obogaćuju njegov tvorbeni inventar određenim brojem formanata koji nekad u SČG postaju produktivni tako da se s pomoću njih izvode nove riječi i od domaćih leksičkih jedinica.

Popis romanskih tvorbenih formanata dat ćemo po kategorijama (imenice, glagoli, pridjevi) a zatim ćemo raspraviti o ostalim primjerima jezičnog posuđivanja na planu tvorbe riječi.

4.1. Najbrojniji su formanti u imenica nedvojbena sufiksi. Dajemo njihov popis s naznačenom semantičkom vrijednošću. U određenim slučajevima zabilježili smo i domaće formante s kojima se oni kombiniraju da bi modificirali značenje (tvorba femininuma):

- āča »pejorativ, f.«: goluzača,
- āda »1. radnja, učinak, rezultat radnje, 2. apelativ«:
  - 1. *marinada, panada, palada, šijunada,*
  - 2. *facada, petrada, stañada, velada,* itd.
- āj »apelativ, m.«: *fermaj, (šofaj);*
- ān < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »zanimanje, posao«: *škrivan, rufijan;*
- ār < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -uša, -ka > f\ll \end{matrix}$ — »zanimanje, zanat«: *bikar (bikaruša), kancelar, kumpar, mešetar (mešetarka), nadar, oštar, šuštar, titular(ka);*
- āra »naziv za mrežu za ribolov određene vrsti ribe«:
gavunara, giricara, iglicara, palandara;
- dūr < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »zanat, zanimanje, svojstvo«: *beštimaður(a), diseñaður, kantadur, kavadur, minadur, stimadur, tornidur;*
- dūr »apelativ«: *brofaður, moškadur, tiradur;*
- dūra »zbirna imenica«: *basadura, botunadura, lešadura, pjombadura, verdura;*
- ēca »apstraktna imenica«: *debuleca;*
- ēr < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a, -ka > f\ll \end{matrix}$ — »zanimanje, zanat, pripadnost nekoj skupini«:
bašaljer, dardiñer, inđeñer, instalatjer, kaliger, kamarjer(a), kondutjer(ka), konšiljer, konter, kontrabandjer, lokander, lumbreler, pašticjer, prižuñer, šeler, tapecer, infermjera, lavandêra;

- ët* < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »deminutiv«: *barketa, franzeta, lanceta, makiñeta, pale-ta, šjoleta*;
- ët* < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »apelativ« i »deminutiv«: *bošket, bračolet, brujet, kolet, kombinat, košet, kunfet, lingvet, pajet, šašet; bandeta, bareta, gajeta, gareta, kañeta, kašeta, kornete, kavalete, kočeta, korpete, moleta, očeta, panceta, pjeta, špaleta, špañulete, špigete, štuketa, trešeta, trumbeta*;
- ija* »1. nazivi radionica; 2. zbirna i apstraktna imenica«:
- bikarija, fondarija, maranguniya, oštarija, pašticerija, peškarija, sansirija, šalturiya, šelerija, špicalija, žandarija*;
  - bjankarija, đeložija, grezarija, lotarija, lušija, šporkarija*;
- in* < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »deminutiv«: *butigin, điletin, finestrin, fratuncin, kacjolin, traversin; galetina, karetina, kočetina, kotolina*;
- in* < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »1. zanimanje, svojstvo; 2. apelativ«:
- berekin(a), škovacin, fakin, londin*;
  - britulin, brlantin, bronzin, bruštulin, frontin, kapelin, kažin, kinkin, leturin, lumbrelin, maraskin, mašklin, mažilin, merlin, očalin, petenin, peturin, pjonbin, škafetin, škaldin, škarpelin, škaršelin, šoferin, tamin, temperin, žvelerin; duzina, kapucina, kaštradina, koltrina, koncina, kote-gina, santina, kularina, kužina, lantina, lišina, lum-brelina, maškarina, monfrina, mudantine, muzina, škarlatina, škarpina, štekulina, terina, trajina, vazina, veltrina*;
- ir* »zanat, zanimanje«: *barbir, sansir*;
- ista* »zanimanje, zanat«: *artista, dentista, farmacist, gangista, kancelarista, katetista, špicalista*;
- išta* »kao i -ista« *artišta, dentišta, makiništa*;
- ôj* »apelativi, biljke«: *inbroj, leroj, pinoj, škoj*;
- ôča* »pejorativ, f.«: *šantoča*;
- ôla* »1. apelativ; 2. zanimanje, f.«:
- kac(i)jola, karijola, argola, macola*;
  - pjacarola*;
- ôn* < $\begin{matrix} -\emptyset > m\ll \\ -a > f\ll \end{matrix}$ — »augmentativ, pretjeranost u radnji«: *čakulon(a), civeton(a), fločona, pecon, fermon*;
- tūr* »zanimanje, svojstvo, zanat, m.«: *diretur, dotur, imprenditur, pitur, prokuratur, šaltur*;
- ün* »1. augmentativ, običaj ili pretjerivanje da se nešto radi, 2. apelativ,

3. zanimanje, svojstvo, pripadnost«:

1. *balancun, bocun, civetun, faldun, fločun, iluminacijun, inbrojun, kartelun, kordun, prosesun, škajun, škufjun, šporkun*;
2. *armerun, baštun, bidun, bitun, bokun, botun, fratun, gavun, kašun, kotun, krakun, krožun, makarun, marun, matun, patakun, pilun, plafun, portun, salbun, sarun, stadun, šijun, škarpun, picun, tapun, trentun*;
3. *cukun, garzun, kampjun, frajun, lampjun, maškalcun, Montun*.

Romanizme s dočetakom *-ista, -išta* razlikujemo od internacionalizama tipa *egoista, komunista, altruista* i sl. koji su preko evropskog medija posuđeni iz latinskog jezika. Posebno je interesantan oblik *lerojista (relojista)* stvoren analogijom prema ostalim nomina agentis na *-ista*, jer u izvornom jeziku glasi *relogier* (ven.). Neki od ovih dočetakova već su poznati SČG [*-ista, -ar, -oj, -ina* (s drugim tonom), *-ir*] tako da u tim slučajevima ne govorimo o importacijama nego o povećanoj frekvenciji već postojećeg formanta u jeziku B. Neki od ovih formanata prihvaćeni su u toj mjeri u jezik B da su postali produktivni, što, znači da ih ne srećemo samo u posuđenicama romanskog porijekla već se pomoću njih tvore i nove leksičke jedinice od domaćeg leksema. Takvi se formanti posuđuju sa svojim značenjem. Tako:

-ār »nomina agentis«: *lovar, pečar, šuštar*;

-ēr »nomina agentis«: *karer, poščer, tapecer*;

-ija »naziv radionice«: *kolarija, konoparija, kovačija, zlatarija, etc.*

Ovakvi primjeri ukazuju na duboku penetraciju aloglotskih morfema u SČG.

Posebno izdvajamo primjere složenih imenica koje nekad mogu biti posljedica neshvaćene romanske sintagme koja je prenijeta u SČG kao jednostavna. Tako:

bōndiñēnte < tal. buon di niente, *kāpošānto* < tal. capa santa, *mēzabōta* < ven. mezza bote, *pīkolo de fōgo* < ven. piccolo de fogo, *fēro de tāki* i dr.

Brojne su i imperativne složenice tvorene od glagola u imperativu i imenice (obično direktnog objekta). Tako:

fērmakavêj < tršč. ferma cavei, *kāvafilet* < ven. cava fileto, *kāvafôrme* < ven. cava forme, *pāšabrōd* < ven. passa brodo, *pīkatabār* < ven. pica tabaro, *pōrtašugamān* < tal. porta asciugamano, *škīcapatāta* < ven. schizza patate, *štrūkapatāta* < ven. struca patate, etc.

Imenice mogu nastati i sintagmatskom redukcijom, tj. elidriranjem romanske sintagme: *dēškarik* »kanal za bacanje otpadaka« < ven. canal de descárico«, *dēšop* »vrst suhog kolača koji se umače u tekućinu« < ven. pan de sopa, *pulicija* »policajac« < tal. soldato di polizia, *ofinānca* < guardia de finanza (supstitucijom venecijanskoga prijedloga *de* domaćim *o*’).

Ovaj tvorbeni postupak nije stran ni nov jeziku primaocu, ali se u navedenim primjerima ostvaruje na aloglotskim sintagmama.

Pri tvorbi imenica, zbog posuđivanja tvorbenih formanata, funkcionalnih monema svojstvenih jeziku B ili pak zbog strukturiranja aloglotskih elemenata po uzoru na domaće ekvivalente, javljaju se hibridne složenice koje se

tvore od romanskih i slavenskih morfoloških elemenata. Neke od takvih primjera već smo susreli govoreći o tvorbi domaćih imenica uz pomoć romanskih sufiksa koji su postali produktivni u SČG. Primjer *višćun* u značenju »vidovit čovjek, velik čarobnjak« pokazuje takve hibridne oblike gdje augmentativni formant *-ŭn* modificira značenje slavenskoga leksema. Slično je i s domaćim sufiksima koji označavaju deminutive *-ič*, *-ica*, a pripajaju se romanskim posuđenicama kada im se želi dati ovakvo značenje. Tako imamo *brunić* »mali čir«, *kančelica* »mala kancela«, *bâvica* »mala bava«, *paletica* »mala paleta«, itd. Kad importirana imenica jednom uđe u jezik primalac, ona shodno pravilima tvorbe domaćeg sistema tvori svoj femininum upotrebljavajući pritom domaće tvorbene formante. Tako:

bidelo	—	bidel-inka (i bidela)
garzun	—	garzun-ica
šaltur	—	šalturica
meštar	—	meštr-ovica
bikar	—	bikar-uša
mešetar	—	mešetar-ka, itd.

U primjeru *skandaljivac* »čovjek koji traži svađu, skandal« vidimo kontaminaciju domaćeg i romanskog leksema: *skandaljivac* = *skandal* + *svadljivac*.

U nekih hibridnih oblika javlja se i tautološki tvorbeni postupak u kojem se aloglotski element u pogledu sadržaja ponavlja u juktaponiranom domaćem elementu. Razlozi ovakvu tautološkom tvorbenom postupku mogu biti strukturalne ili nestrukturalne prirode. Nestrukturalne su prirode ako se radi o neshvaćenom ili krivo shvaćenom aloglotskom elementu koji služi kao determinant domaćem kao u *Punta Rata* (toponim), a strukturalni su kad služe u stilističke svrhe jer prevednim ponavljanjem tautološki hibrid dobiva na afektivnosti pa ima pojačanu stilističku vrijednost kao u pozdrava *adiobog* (vidi o tom Vinja, 1967).

4.2. Govoreći o prijenosu romanskih glagola u SČG, spomenuli smo njihov način preuzimanja pri kojem dolazi do zamjenjivanja izvornih glagolskih formanata *-ar(e)*, *-er(e)*, *-ir(e)* domaćim sufiksima *-at*, *-it*. Nadalje smo utvrdili da romanski glagol pri prijelazu u SČG poprima i glagolski aspekt kao gramatičku kategoriju svojstvenu SČG i to uz pomoć prefiksálnih, infiksálnih i sufiksálnih formanata koji mu daju željeni aspekt. SČG kao i književni standard pozna svršene i trajne glagole kao i iterativne, podvrstu ovih posljednjih. Romanski se glagol često već po svom značenju osjeća kao svršeni (*dīštakat se*, *frankat*, *imbazdat*, *imbarkt* etc.) ili trajni glagol (*lampat*, *lišat*, *lemurčat* etc.). Kao i domaći glagoli, romanski glagol može kadšto ovisno o kontekstu izražavati oba aspekta (*kalafatat*, *pjonbat*, *salpat* etc.). U slučaju kad se po svom značenju prenosi kao trajni glagol, prefiksálnim formantima *na-*, *po-*, *iz-* (*ž-*), *za-*, glagol dobiva trenutno značenje, npr. *lampat* — *zalampat*, *lišat* — *izlišat*, *šaldat* — *zašaldat*, *lemurčat* — *polemurčat*, *patinat* — *ispatinat* itd. Iterativni aspekt izražavaju sistematski svi glagoli s pomoću infiksa *-av-*: *frajat* — *frajavat*, *imbazdat* — *imbazdavat*, *intrigat* — *intrigavat* itd.

Prilažemo popis romanskih svršenih, trajnih i interativnih glagola iz kojega se može pratiti hibridni karakter ove kategorije riječi u kojoj se kombiniraju slavenski prefiksi, infiksi i sufiksi s romanskim korijenom da bi se modificiralo

značenje posuđenog glagola i prilagodilo ga gramatičkom i tvorbenom sustavu SČG.

<i>svršeni:</i>	<i>nesvršeni (trajni):</i>	<i>iterativni:</i>
brumat	brumat duperat duplat	brumavat duperavat
kalafatat dištakat se	kalafatat dištakat se frajat	kalafatavat frajavat
fratunat	fratunat gangat governat	fratunavat gongolavat governavat imbazdavat imbarkavat
imbazdat imbarkat impeštat se impurgat se inkartat intrigat se kalat kalmat	kolendrat	inkartavat intrigavat se kalavat kalmavat
krešit largat zalampat polemurčat izlišat	lampat lemurčat lišat mainat manovrat mažinat	krešivat lišavat
izmažinat nagrišpat se	navigat	mažinavat navigavat ofendivat se
ofendit se okoštat	patinat peñurat piturat pjombat rondat salpat	patinavat pituravat rondavat
ispiturat	stimat sumporat	stimavat sumporavat
skontat	timbrat tresat	šaldavat škicavat škivavat tajavat tangavat tašelavat timbravat tresavat žgincavat
sumporat surgat zašaldat škicat škivat tajat tangat tašelat timbrat	žežinat	
žgincat		

U zaključku možemo reći da svi glagoli romanskog porijekla predstavljaju hibridne oblike po svom izrazu, bilo da se radi samo o posuđivanju sufiksalnog formanta svrstavanjem u konjugaciju (odnosno o supstituciji domaćeg formanta

stranim) ili o posuđivanju prefiksálnih i infiksálnih formanata koji glagolu daju željeni aspekt.

4.3. U posuđenih pridjeva uočavamo tri tipa adaptacije SČG:

1. Pridjeve koji su prenijeti u SČG u svom izvornom obliku (s fonetskim promjenama ili bez njih). To su pridjevi koji se ne služe tvorbenim formantima svojstvenim SČG, npr.:

coto, čoro, debul, deñož, dišpetož, dret, đelož, fastidjoz, fetivi, furešt, gobo, goluz, grez, guloz, kuntenat, kurjož, muto, pačifik, žvelat, etc.

2. Pridjevi koji predstavljaju hibridne oblike po svom izrazu jer su poprimili sufiksálne formante svojstvene SČG koji im daju određeno značenje:

cot-av, čor-av, delik-an, demokratič-an, deñož-ast, dišpetož-ast, đelož-ast, guštož-ast, (in)fot-an, furb-ast, glav-ard-av, gob-av, indur-en, ingord-ast, ingrot-an, (in)šempj-an, intemor-en, kant-an, kurjož-ast, meškin-ast, morbinož-ast, mut-av, na-mušć-an, naric-an, ovancir-an, pegul-an, šerj-ast, šest-an, etc.

Pri tome sufiks *-an* označava različita svojstva koja označava korijenski pridjev ili pak označava da se radi ono što glagol znači (infontan). Sufiks *-av* označava da pridjev u velikoj mjeri ima ono što temeljna imenica označuje. Sufiks *-ast* daje romanskom pridjevu značenje da je nalik na ono što temeljna imenica (ovdje romanski pridjev) znači. Sufiks *-en* javlja se u pridjeva — participa prošlih.

U pridjeva *glavardav* uočavamo romanski pejorativno-augmentativni infiks *-ard-* koji ima i svoju stilističku vrijednost a napravljen je prema pretpostavljenom hibridnom obliku *glav-arda* »velika ružna glava« umjesto domaćeg *glav-urda*. U ovom slučaju romanski infiks modificira značenje domaćeg leksičkog i tvorbenog formanta. U pridjeva *figurožast* uočavamo neobičnu derivaciju od romanskog *figura* s pomoću romanskog formanta *-ož-* (*-oso*) i domaćeg *-ast*. Dugujemo je vjerojatno analogiji s primjerima tipa *deñožast*, *đeložast*, *guštožast* i sl.

Izolirani su primjeri pridjeva-složenica *kolafjaka*, *kurtavišta*, koji su nastali spajanjem više dijelova romanske sintagme u jedan izraz. Ovakav postupak posuđivanja vjerojatno dugujemo specifičnom bilingvizmu govornika SČG koji slabo poznaju jezik iz kojeg uzimlju leksičke i tvorbene jedinice pa ih nekada i krivo interpretiraju. Takvi pridjevi prenose se nepotpuno adaptirani, tj. ne mijenjaju se po rodu i broju.

5. LEKSIČKE INTERFERENCIJE

Jezična interferencija kao sastavni dio problematike miješanja jezika najbolje se očituje na planu leksičkih jedinica, a to pokazuje i analiza naše građe u kojoj leksičke posuđenice nedvojbeno dominiraju svojim brojem (vidi popis romanizma) u odnosu na posuđene elemente na planu fonologije i morfosintakse.

Meillet smatra (Weinreich, 1974, 56) leksik nekog jezika domenom jezičnog posuđivanja »par excellence« jer je on znatno manje vezano strukturiran negoli

fonologija i gramatika. Kod ovog jezičnog nivoa, međutim, srećemo se s problemom strukturalističkog pristupa studiju leksika usko povezanog sa studijem semantike koja još uvijek prkosi metodama strukturalističke analize (Mounin, 1972, 19). Za razliku od fonologije i morfosintakse koje predstavljaju zatvorene popise jezičnih jedinica, u proučavanju leksika susrećemo se s otvorenim popisom monema koji je nemoguće precizno definirati i koji se u svakom trenutku mijenja ovisno o komunikacijskim potrebama. Leksik svakog jezika je neprestano izložen promjenama i podvrgnut konstantnim fluktuacijama (Weinreich, 1974, 564): dok pojedine riječi nestaju i zastarijevaju, nove riječi se šire. Riječi slabe učestalosti gube time svaku stalnu funkciju. Fonološke i gramatičke promjene dovode do homonimijskih parova neekonomičnih u jeziku pa se oni zamjenjuju novim članovima. Izvjesne semantičke zone vrve sinonimima koji su posebno česti u ekspresivnom rječniku (u našoj građi, na primjer, izrazi *bačir*, *čiverica*, *vrčina* i drugi za glavu), gdje se nalaze potreba za zamjenom izraza kojih je ekspresivna snaga iscrpljena novima. U usporedbi s fonološkima i gramatičkima leksičke se jedinice lako šire i dovoljan je minimalan kontakt da se ostvari posuđivanje. Ova konstatacija može nam pomoći da objasnimo zašto u naših govornika koji minimalno poznaju jezik iz kojeg posuđuju, a inače imaju vrlo izraženu jezičnu privrženost i odbojan stav prema primanju aloglotskih elemenata u svoj sistem, nailazimo na relativno velik broj posuđenica na leksičkom planu, a to nije bio slučaj kod fonologije i gramatike.

5.1. Weinreich ovako precizira unutarnje faktore svojstvene jeziku kao sistemu koji pogoduju interferencijama na polju leksika:

1. Slaba učestalost riječi: frekventne riječi su stabilnije, manje podložne zamjenjivanju posuđenicama, dok su manje frekventne riječi nestabilne pa podliježu utjecaju i prijenosu,

2. Homonimija uslijed koje dolazi do poteškoća u komuniciranju pa se kao terapeutsko sredstvo upotrebljava i posuđivanje,

3. Stilistička obojenost posuđenice, za kojom se poseže kad afektivne riječi izgube svoju ekspresivnost, kad se »afektivni naboj istroši« pa riječ postaje neutralna. Ovakve su posuđenice posebno česte u pojedinim sferama leksika kao što su, recimo, izrazi za označavanje ljudskih psihičkih i fizičkih osobina. U našoj građi to je područje leksika koje vrvi stilističkim obojenim posuđenicama (pri tome tuđica često poprima pejorativnu obojenost). Tako se npr. *bukara*, *botilja*, *boconcin* upotrebljavaju metaforično kao sinonimi ili kvazi-sinonimi za pijanca, osobu koja voli piti; *frajun*, *gangista* označavaju rasipnika; *jidan*, *infontan* su izrazi za ljutita čovjeka od kojih je drugi termin, romanska posuđenica, snažniji od domaće riječi. Weinreich pripaja ovom faktoru posuđivanja i konstantnu potrebu za sinonimima. Pogledajmo ove primjere iz naše građe:

krojač — *meštar* — *šaltur*, »krojač«
postolar — *kaliger*, »cipelar«
kular — *kolet*, »ovratnik«
ambicjož — *pimperlin* — *muškardin*, »kicoš«, itd.

Postavimo li problem strukturalistički, uočiti ćemo da u svakom jezičnom sistemu postoje tzv. praznine (lacunes) koje motiviraju bilingvnog govornika da upotrijebi stranu riječ. U tom smislu onda možemo govoriti o nužnim i luksuznim posuđenicama: nužnima u slučaju kad aloglotski elemenat ispunjava prazninu u domaćem sistemu (*galetina* »dvopek«,), a luksuznima kad adekvatnost postoji u domaćem sistemu (*šinjora* — *gospođa*, *švora* — *koludrica* — *časna*), ali se iz stilističkih i drugih razloga posuđuje tuđica. Afektivna obojenost stranog elementa s vremenom naravno nestaje i tuđica se adaptira u jezik primalac i postaje njegovim sastavnim elementom tako da se nanovo obnavlja potreba za afektivno obojenim aloglotskim elementima.

Weinreich razlikuje posuđivanje:

a) jednostavnih riječi (u našoj građi *brujet* »brodet«, *diseñadur* »ličilac«, *rašpa* »turpija«, *armat* »opremiti brod«, itd.),

b) složenica (*buka o' stumika* »gornji otvor stomaka«, *rašpa de drento* »vrst turpije koju cipelari upotrebljavaju za turpijanje unutarnjeg dijela cipele«, *pikolo de fogo* »pomoćnik u kuhinji na brodu«, *fero de taki* »vrsta postolarskog alata«, itd.).

U popis jednostavnih riječi, naravno, idu i one složenice koje bilingvni govornik identificira kao jednostavne. Takvi su u našoj građi izrazi kao *kola-fjaka*, *kurtavišta*, *fermakavej*, *škicapatata* etc. nastali od složenih romanskih elemenata.

a) *Jednostavne riječi:*

1. Najčešći slučaj posuđivanja leksičkog elementa je prijenos fonemske sekvence iz jednog jezika u drugi: *rašpa* < ven. *raspa*, *feral* < ven. *feral*, *štumik* < ven. *stomego*, i brojne druge. U ovom poglavlju nećemo posebno tretirati ovaj najčešći slučaj leksičkog posuđivanja jer smo ga podrobnije opisivali u poglavlju o fonetsko-fonološkoj i morfosintaktičkoj adaptaciji leksičkih posuđenica.

2. Proširena upotreba domaće riječi u skladu sa stranim modelom. U našoj građi: *ankora ore po dnu* prema tal. *l'ancora ara*, gdje je prošireno značenjsko polje glagola *orati* u skladu sa stranim modelom, te primjer *kafa* koja je pod djelovanjem tal. *caffè* u značenju »1. mirodija, 2. kavana« preuzela i ovo drugo značenje romanske imenice i tako proširila svoje značenjsko polje.

3. Promjena izraza znaka po modelu srodnog izraza jezika u kontaktu, u kojeg se sadržaj ne mijenja.

b) *Složene riječi i fraze* prenose se po Weinreichu:

1. Kad se elementi složenice ili fraze adaptiraju morfološkim i sintaktičkim obrascima jezika primaoca kao u primjeru složenice *kantana misa* »pjevana misa« prema tal. *mesa cantata*, ili *falša munita* »prevrtljivac« prema tal. *moneta falsa*, gdje pridjev prethodi imenici shodno sintaktičkim pravilima SČG.

2. Kalkovi su posebna vrst posuđenica. Oni se obično oblikuju prema obrascu struktura odgovarajuće strane riječi, ali ne preuzimaju i njenu materijalnu osnovu. U našoj građi imamo primjer *dilastine* »kamenorezac« uz

romanizam *tajapjere* s istim značenjem od tršćanskog *taiapiera*. Postoje i smisaoni kalkovi kad se kopira i struktura i značenje riječi kao: *mali o'kužine* »pomoćnik u kuhinji« prema ven. *picolo de cusina*, odnosno *picolo de fogo*, te frazeološki kalk kao strukturni tip posuđivanja gdje ipak u samoj strukturi djeluju smisaoni i formalni elementi. U našoj građi tako dolazi *dat ruku* (nekome) u značenju »pomoci« prema tal. *dar la mano a...*, *zтвори butigu!* djetetu kojem su otkopčane hlače prema tršč. *aver la botega averta* s istim značenjem; *ne bi je ni moletama taka* »ne bih je ni dodirnuo (izraz gađenja)« prema tršč. *no la tocaria nanca co le molete*; *držat sviču* (nekome) prema tršč. *tegnir la candela*; *bit u priši* »žuriti se« prema ven. *esser in pressa*; *uvatit puntu* »dobiti upalu pluća« prema ven. *prendere una punta*; *učinit đir* »prošetati se« prema tal. *fare un giro*; *činit jubav* »voljeti se« prema tal. *far l'amore*, itd.

Kod samog kalka razlikujemo prijenos pri kojem reproducira element po element (loan translations) kao u našem primjeru *žvelerin svira* »budilica zvoni« prema tal. *la sveglia suona*, ili *nemoj me činit poč zaludu* prema tal. *non farmi andar invano*, gdje je gramatička modalnost leksički izražena; te tzv. »loan renditions« kad složenica model samo sugerira opću natuknicu za reprodukciju i tzv. »loan creations«, izraz za nove kovanice koje ne stimuliraju kulturne inovacije već potreba za većim brojem naziva raspoloživih u jeziku koji je u kontaktu.

3. Treći tip interferencije kod složenih leksičkih jedinica obuhvaća prijenos nekih elemenata i reprodukciju drugih, u našoj građi *paštariži* »vrst sitne tjestenine oblika zrna riže« prema tal. *pastasciutta*.

Weinreich (1974, 54) uočava tri načina na koji prijenos ili reprodukcija strane riječi može djelovati na već postojeći vokabular:

1. Konfuzija sadržaja nove i stare riječi,
2. Stara riječ nestaje jer njeno značenje potpuno pokriva strana riječ,
3. Opstajanje stare i nove riječi uz specifikaciju sadržaja svake od njih.

Specifikacija obično pogađa i novu i staru riječ ako obje opstanu. U našoj građi romanske posuđenice *miza* i *tola* opstale su uz domaći termin *stol*, ali im je specificirano značenje, tako da *miza* označava »odar, stol na koji se polaže mrtvaca«, dok *tola* ima značenje »stol« samo u igri na karte u iskazu *bacit na tolu*.

5.2. U ovom poglavlju ograničit ćemo se uglavnom na analizu promjena značenja do kojih vrlo često dolazi prilikom leksičkog posuđivanja. Opisat ćemo različite semantičke postupke koji se javljaju pri interferenciji na leksičkom planu. U narednim stranicama ilustrirat ćemo primjerima iz naše građe različite značenjske promjene do kojih dolazi pri sinonimskom pomjeranju (mnogo češćem kod jezika u kontaktu od homonimskog pomjeranja) kao što su:

1. promjene u semantičkoj ekstenziji,
2. elipsa,
3. promjena imena mjesta i ličnih imena u apelative,
4. pejoracija ili amelioracija značenja,
5. eufemizmi.

Prethodno međutim želimo obrazložiti pitanje značenja riječi kako ga poimamo u ovom radu. Ako se oslonimo na mišljenje da je značenje riječi onakvo kakvo mu ga daje kontekst u kojem se riječi, nalazi, dobit ćemo za ovaj rad nepraktičku radnu hipotezu jer će u tom slučaju značenja biti bezbrojna kao što su i konteksti teoretski neograničeni, gotovo bezbrojni. Apstrahirajući za trenutak iz praktičkih razloga semantičke polemike koje ni do danas nisu u potpunosti definirale ili uskladile različite definicije značenja riječi, pristupit ćemo ovom pojmu leksikografski pa ćemo se za značenje riječi oslanjati na podatke koje nam o upotrebi dane riječi daju rječnici kojima smo se služili (za venecijanski: Boerio, 1856, Rosamani, 1958, Prati, 1968; za tršćanski: Kosovitz, 1889, Pinguentini, 1969; za talijanski: Cusatelli, 1965. (Garz.), Zingarelli, 1970) i kako smo ih navodili u popisu romanizma. Iznimno ćemo u tekstu naići na šira objašnjenja o značenju određene riječi negoli u popisu romanizama gdje smo uglavnom iznosili samo osnovno značenje riječi i značenje na temelju kojega smo prepostavili prijenos leksičke jedinice iz danog romanskog jezika ili dijalekta (u određenim slučajevima to je bio i jedini kriterij određivanja etimologije ako je preneseni izraz riječi teoretski mogao biti prenesen iz više romanskih jezika, ali je značenje riječi upućivalo samo na jedan od njih).

Vratimo se primjerima sinonimskog pomjeranja i značenjskim promjenama do kojih ono dovodi.

5.2.1. *Promjena u semantičkoj ekstenziji* javlja se kao mijenjanje polja i broja značenja. U ovoj najvažnijoj promjeni značenja razlikujemo:

a) *Ø-tu promjenu u značenju* (zero semantic extension), kad posuđenica ne mijenja značenje. Tu smo u prvom redu uvrstili tehničke termine iz terminologije administracije, medicine, flore i faune, zanimanja i zanata, pomorstva, građevinarstva i sl. Tehničko značenje riječi općenito smo tretirali kao posebnu značenjsku jedinicu. Tako imamo Ø-tu promjenu značenja u termina:

alum, arbor, ardura, argola, armat, armiž, ašta, bita, bitun, bižigul, bokaporta, bragaña, bocela, brancin, bučarda, cima, čepa, dacij, demanij, deš, deometar, đurat, fersa, fištula, flok, fratun, gajeta, gavitel, gjandole, gof, grego, grota, impak, infermjera, inkanat, kalafat, kacavida, kaliger, kalunik, kantara, kapara, katram, kava, kolomba, kolona, korba, lantana, lebič, letanije, leturin, luc, maca, maona, mara, marangun, menta, morša, nadar, noštromo, organ, oštriga, otun, pagar, pajol, pala, pilot, proto, rašketa, rebot, roda, rogacjuni, rombo, stimadur, šantuš, šarag, škota, škuna, tabernakul, terciana, tercarol, valerjana, i brojne druge.

Kao što smo utvrdili na našoj građi, najveći broj leksičkih posuđenica ulazi u jezik primalac semantički nepromijenjen. Tako je *žunta* u SČG polisemična riječ sa značenjima »1. zglob; 2. dodatak (na odijelu ili mesu pri kupnji istoga)«. Dolazi od venecijanizma *zonta*, također polisemične riječi s istim značenjima. Posuđenica se, kao što vidimo, može prenijeti ne samo u svom osnovnom već i u komplementarnim značenjima. Ovakvi primjeri ukazuju na interpretaciju dva znaka kojih je »označeno« bilingvni govornik poistovjetio, pa imamo znak s jednim »označenim« i dva »označitelja«.

b) *Restrikcija značenja*, pri čemu dolazi do suženja broja značenja. Tako se *armadura* u naših informatora javlja u značenju »skele za gradnju kuće«. Dolazi od ven. *armadura* gdje uz ovo značenje ima i značenje »pluto i olovo

kao dio krila na mreži« — termin iz ribarske terminologije. Pri prijenosu iz jezika davaoca u jezik primalac došlo je do restrikcije broja značenja. Ali iz drugih izvora saznajemo da je na drugim punktovima (Mljet) ova riječ prenesena s Ø-tom promjenom značenja, tj. da su prenesena oba značenja ovog venecijanizma (Skok). *Anel* u značenju »rupa za konop na sidru« od tal. *anello* »oggetto a forma di cerchio; anelli d'ormeggio, anelli della catena« prenesen je samo kao tehnički, odnosno pomorski termin. Prstén na ruci u SČG nije romanizam. *Baštun* »1. bajamovac; 2. serija u igri napoletanskim kartama« dolazi od ven. *baston*, uopćenog termina sa značenjem »bastoncello, bastoncino, pezzuolo, panetto«. Specifikacijom značenja došlo je u ovog termina do suženja polja značenja prema gore navedenom, dok domaći izraz *ščap* pokriva ostale jezične realnosti. Termin *banzat* upotrebljava se u SČG u značenju »oglašavati vino za prodaju«. Dolazi od ven. *bandizar* sa značenjem »bandire«. I ovdje je specifikacijom značenja došlo do suženja polja značenja. *Baštadar* (kupus) u SČG označava divlji kupus. Potječe od tal. *bastardo*, agg. sa značenjem »ibrido tra due razze, detto di persone, animali o piante«. *Benda*, s. f. u SČG označava »crnu traku koja se nosi oko rukava ili drugdje u znak žalost za umrlim« dok u tal. modelu *benda*, s. f. ima općenito značenje »traka«. Naziv za lučkog radnika u SČG je *batelant* od ven. *batelante* s općim značenjem »battelliere«. U SČG *batelant* označava samo brodara koji radi u luci. Kod tal. *giardiniere*, s. m. u značenju »chi coltiva un giardino per conto proprio o per mestiere« uočavamo također promjenu, tj. suženje značenja, tako da u SČ replici ima značenje »cvjećar«. Ovaj primjer ukazuje na unošenje »finitih« znata i termina za njih. Specijalizaciju značenja uočavamo i u replike *đornal*, s. m. sa značenjem »1. revija za odijevanje, 2. ličilački uzorak« od tal. *giornale*, s. m. s općim značenjem »novina«. Do suženja značenja, tehničke specijalizacije došlo je i u oblika *fermaj*, s. m. »ukosnica« od tal. *fermaglio*, s. m. »qualsiasi oggetto in forma di fibbia, spilla, gancio che serve a tenere uniti oggetti staccati; fibbia con la quale si tiene ferma una ciocca di capelli«. Afektivno obojena posuđenica *kampjun* koja označava »čovjeka lošeg karaktera« dolazi od tal. mnogo općenitijeg pojma *campione* u značenju »mostra modello«. Figurativno se međutim upotrebljava s ironičnim prizvukom u iskazu »è un bel campione« u značenju »persona di scarso valore«. SČG je, kako vidimo, posudio samo stilistički obojeno značenje, dok za općenito značenje upotrebljava domaću riječ. *Kantadur* u SČG označava »pjevača u crkvi, dakle čovjeka koji pjeva u crkvenom zboru«, a dolazi od ven. *cantador* s općenitim značenjem »cantaiuolo, cantatore«. I opet je došlo do specifikacije značenja ovog termina čime je suženo njegovo značenjsko polje jer se za pjevača upotrebljava autohtoni izraz *pivač*. Specijalizaciju značenja uočavamo i u obliku *lanca*, s. f. »držak na ostima« od ven. *lanza*, s. f. s općenitim značenjem »koplje«. Tal. *riva* u značenju »l'estremo lembo di terreno battuto dalle acque che limita un mare, lago o fiume; la zona di terreno retrostante (tratto pianeggiante lungo il mare, facile all'approdo)« u replici *riva* sužava značenje pa postaje tehnički termin u značenju »umjetno uređena obala«, dok za označavanje obale služi domaći termin *kráj*. U ribarskoj terminologiji upotrebljava se izraz *stadun* u značenju »sezona ribolova«. Dolazi od tal. *stagione* s mnogo širim značenjskim poljem »godišnje doba općenito«. Pejorativno obojena posuđenica *šišora* prenesena je u SČG u značenju »ljubavnica, priležnica«. Dolazi

od ven. *signora* gdje ima značenje »1. gospođa, 2. priležnica, metresa«. Za prvo značenje u SČG se upotrebljava domaći izraz *gospoja*, pa je tako suženo značenjsko polje ove posudenice.

U procesu leksičkog posuđivanja, kako vidimo, strana riječ rijetko realizira u tekstu svu svoju komponentijalnu formulu, sve svoje semove. Ona najčešće realizira samo semički nukleus i jedan ili više semova. Ostali se semovi ostvaruju fakultativno, a to često ima za posljedicu restrikciju broja i polja značenja.

c) *Ekspanzija značenja* je treći tip promjene značenja kod koje uočavamo povećan broj značenja i prošireno polje značenja, s tim da se novo značenje može dobiti intenzijom ili ekstenzijom, ovisno o tome da li se značenje intenzivira ili ekstenzivira, koncentrira ili širi.

Tako je recimo talijanizam *cavaletto* u značenju »sostegno di legno che serve da soldo appoggio« uopćeni termin koji je u SČG »povećao« broj značenja pa *kavalete* postaju polisemična riječ sa značenjima »1. vrst ležaja načinjenog od dasaka položenih na drvene nogare, 2. same nogare koje služe za izradu takva kreveta, ili nogare koji služe kao zidarski alat«. Novo značenje (1) nastalo je koncentriranjem općeg pojma. Ono se intenziviralo. Talijanski *soffitto* »tavan« u replici *šufit* ima povećan broj značenja: »1. tavan, 2. pamet u čovjeka« u iskazu *udrilo mu u šufit* »udarilo mu u glavu«, gdje je replika stilistički obojena. U ovom primjeru uočavamo ekstenziju, širenje broja značenja. U SČG *bot* označava »1. udarac sata, 2. 13 h (1 h poslije podne)«. Potječe od ven. *boto* u značenju »colpo, percossa di ciò che cade«. Replika ima, kao što vidimo, povećan broj značenja u odnosu na model. *Botilja* se u SČG upotrebljava sa značenjem »1. flaša, 2. pejorativan naziv za pijanca«. Metaforičnom upotrebom riječi *botilja* u označavanju čovjeka koji pije proširen je broj a i značenjsko polje modela. Slično je i s *bova*, terminom koji u SČG ima značenje »1. plutača (u ribarskoj terminologiji), 2. debela i obično nespretna žena« od tal. *bò* u značenju »cassa metallica, per l'ormeggio delle navi«. Termin *imposta* označava u SČG »porez, ali i porezni sud (konotacijom s prvim značenjem)«. Potječe od tal. *imposta* gdje ima samo značenje »prestazione pecunaria che il contribuente deve allo Stato senza aver diritto a un corrispettivo specifico«. Ekspanziju značenja uočavamo i u domaće riječi *kafa* koja uz uobičajeno značenje, pod djelovanjem tal. *caffè* »locale pubblico nel quale si consumano caffè e altre bevande« dobiva i značenje »kavana«. Replika *meštar* u SČG znači »1. učitelj, 2. krojač, 3. zanatlija« dok venecijanizam *mestro* od kojega potječe ima samo 1. i 3. značenje »maestro; capo operai di alcune arti«. Ven. glagol *molar* »slegare, cadere« u replici *molat* ima uz značenje »pustiti, ispustati« i značenje »ostaviti (nekoga) na miru« kao u iskazu *molaj me!* *Oliva* u SČG ne označava samo maslinu kao u tal. modelu *oliva* već i (metaforičnom upotrebom) »debelu, nespretnu ženu«. Ven. *tarma* u značenju »vermicciouolo che alla maniera del tarlo rode diverse cose« u replici *tarma* osim značenja »moljac« dobiva i značenje »lavanda«, koja se najčešće upotrebljava kao sredstvo za zaštitu tkanine od moljaca. Ekspanziju značenja uočavamo i u replici *zjogatul* koja osim uobičajenog značenja »igračka« ima u ribarskoj terminologiji i značenje »sitne školjke i pužići, malo vrijedan ulov«.

Ovakvi primjeri ekspanzije značenja indiciraju da posuđenica od trenutka kad postaje sastavni dio leksičkog blaga jezika primaoca (kad se dakle uvrsti u njegov leksički »sistem«) često gubi vezu sa svojim modelom i podliježe svim semantičkim promjenama koje nameću komunikacijske potrebe. Prošireno značenje veoma je često stilistički obojeno (*šufit, bova, oliva, botilja* itd) jer je afektivni »naboj« strane riječi u svijesti bilingvnog govornika mnogo izrazitiji negoli autohtone riječi.

5.2.2. *Elipsa značenja* je druga važna promjena koja označava gubljenje jednog elementa u složenici gdje element koji ostaje preuzima značenje izgubljenoga.

Tako u našoj građi *ofinanca* sa značenjem »financijski stražar« potječe od ven. sintagme *guardia de finanza* s istim značenjem, gdje je dio sintagme preuzeo značenje kompletne sintagme. Isto tako u primjerima *deškarik* »kanal za otpatke« < ven. *canal de descargo, dešop* »vrst domaćeg suhog kolača« < ven. *pan de sopa, kantâna* »pjevana misa« < tal. *messa cantata, kavol* (kavor) »cvjetača« < tal. *cavol fiore, mañativa* »jelo« < ven. *roba magnativa, pulicija* »policajac« < ven. *soldato de polizia, šigureca* »igla sigurnica« < ven. *ago di sicurezza*.

Svojevrsan tip elipse srećemo u primjeru *matrimoña* »vjenčani prsten« < ven. *vera da matrimonio* gdje je elidirani element sadržan u promjeni roda.

5.2.3. *Promjena imena mjesta i ličnih imena u apelative i obrnuto*

U procesu jezičnog posuđivanja imena mjesta i lična imena mogu postati apelativi. Tako u našoj građi srećemo izolirani primjer *istrija* u značenju »zao čovjek, zločinac«. Ovaj apelativ dolazi od tal. toponima (Capo d') *Istria*, asocijacijom na poznati zatvor u Kopru u doba Austrije u koji su bili upućivani zločinci.

Uočili smo i obrnuti primjer promjene apelativa u lično ime u izrazu *Montun* »naziv za Splićanina« < ven., tal. *monton(e)* »il maschio della pecora«.

5.2.4. *Pejoracija i amelioracija*, do koje dolazi pri prijenosu leksičkih jedinica iz jednog jezika u drugi, a pri čemu se javlja devijacija značenja (u negativnom ili pozitivnom smislu). Tako u našoj građi *bačir* predstavlja pogrdan izraz za glavu (pogotovo kad se želi ukazati na veliku i šuplju glavu) a dolazi od ven. ili furl. *baciro* sa značenjem »vrsta dinje; popone vernino«. Domaći termin *tikva* vjerojatno je predstavljao interni stimulans za ovakvu devijaciju značenja. *Pujiz* je u ustima naših informatora pogrdan izraz za Talijana uopće. Dolazi od tal. *Pugliese* »stanovnik provincije Puglia«. *As* u značenju »slaba ocjena u školi (asocijacijom na broj 1 kao u figure na kartama)« u ven. *asse* ima značenje »1. nel gioco delle carte, nome della prima carta di ogni seme; 2. (fig.) persona di rilevanti capacità«. Ovamo možemo svrstati i već navedene primjere *boconcin* »pijanac«, ven. *bozzonzin* »dem. di bozza«, *bova* »debela žena« < tal. *boa* »plutača«, *botilja* »pijanac« < ven. *botiglia* »flaša, boca«. *Faca* je u SČG pejorativno obojen izraz za »lice« < ven. *fazza* »faccia«. *Galantomo* označava ohola čovjeka. Dolazi od tršč., ven. *galantomo* u značenju »uomo da bene«. *Beleca* < tal. *bellezza* »ljepota« ima pejorativno značenje u iskazu *Baš si mi ti neka beleca!*

Naša građa pokazuje da je ovakav negativan oblik devijacija značenja češći negoli amelioracija značenja. Društvene predrasude (galantomo), asocijacija misli (*bačir, boconcin, botilja, bova, oliva*), te nacionalne predrasude (*Pujiz*) po Ullmanu (1965, 265) među glavnim su faktorima pejoracije značenja.

Mnogo su rjeđi primjeri amelioracije značenja koje uočavamo u *farinela* »fino bijelo brašno« a dolazi od ven. *farinela* »tritello, cruschello; stacciaturo, crusce più minuta ch'esce per la seconda stacciata«. *Demokratičan* je u SČG pridjev u značenju »drag, mio«. Nastao je pomakom značenja od tal. *democratico* u neutralnijem značenju »affabile alla mano; chi tratta senza superbia gli inferiori«.

Vjerujemo da je i ovdje, ponovno, jezična privrženost govornika SČG svom jeziku te odbojan, gotovo neprijateljski stav prema tuđicama odigrao odlučujuću ulogu u afektivnoj obojenosti posuđenica koje uglavnom poprimaju negativan stilistički naboj. Ekstralingvistički faktor kombinirao se s internim jezičnim razlozima posuđivanja i rezultirao ovakvim devijacijama značenja.

5.2.5. Petu kategoriju predstavlja *eufemizmi*, tj. upotreba blaže riječi (često i suprotna značenja) da bi se označio neki neugodan, ružan ili zlokoban pojam. U našoj građi zabilježili smo prijenos već posuđenih eufemizama kao što su *fortunal* »oluja na moru«, derivativ od *fortuna*, i *bonaca* »mirno more« od romanskog eufemizma *bonaccia* u odnosu na kl. lat. *malacia*, gdje je prvi slog krivo bio interpretiran kao *malus* »zao, loš«.

6. ZAKLJUČAK

U pokušaju da se proanaliziraju jezične interferencije navedenih romanskih jezika davalaca na prikupljenoj građi SČG na razini fonologije, gramatike, tvorbe riječi i leksika možemo utvrditi slijedeće:

Romanski elementi nisu imali onakav utjecaj na sistem SČG u cjelini kakav bismo mogli očekivati s obzirom na dugotrajan kontakt ovih sistema u povijesti. SČG je očuvao, kako to građa pokazuje, svoj fonološki i gramatički sistem kao kompaktan, dok se penetracija aloglotskih elemenata čini nešto izraženijom na razini tvorbe riječi te, naravno, leksika, koji je po svom karakteru (nepotpuno strukturiranog »sistema«) mnogo otvorenije područje posuđivanja negoli gore navedene jezične razine. Mišljenja smo da ovakve rezultate »slabe« interpenetracije romanskih jezika i SČG mogu objasniti više određeni ekstralingvistički faktori a manje interni jezični razlozi koji, po našem mišljenju, s obzirom na osnovne karakteristike datih sistema u kontaktu, nisu trebali sprečavati importaciju i difuziju aloglotskih elemenata. Među takve ekstralingvističke faktore nepovoljne za jezično posuđivanje i širenje posuđenica romanskog porijekla uvrstili bismo relativno jasno povučenu geografsku granicu jezičnog područja SČG (koncentriranog u odvojenim gradskim četvrtima — ovdje konkretno u Velom Varošu gdje je obitavao težački i ribarski živalj) i talijanskog, venecijanskog i tršćanskog koji su se uglavnom govorili u četvrtima građanskog, trgovačkog i administrativnog živilja. Nadalje, bilingvizam težačkog i ribarskog pučanstva Velog Varoša je specifičan. Radi se, naime,

o funkcionalnom bilingvizmu u kojem govornici SČG minimalno poznaju jezik(e) od kojih posuđuju, za razliku od gradskog tipa bilingvizma karakterističnog za građanske porodice. Ovaj posljednji, čini nam se, odigrao je ulogu posrednika u importiranju romanizama u autohtoni govor SČG čije govornike u stvari možemo promatrati kao jednojezičnu zajednicu koja ipak povremeno i po potrebi prima strane elemente i adaptira ih svom sistemu. Sličnu situaciju, a i rezultate ovakvog »bilingvizma«, srećemo u radu na ispitivanju romanizama otoka Korčule (Vinja, 1951), gdje konstatiramo različit učinak prodora romanskog elementa u govor seoskog jednojezičnog živilja i gradskog bilingvnog pučanstva. Seoski živalj, naime, »postupa« s romanskim elementom kao stranim, prilagođuje ga i podešava svom jezičnom osjećaju i tek ga nakon te adaptacije po potrebi uklapa u jezičnu cjelinu. Jezična privrženost govornika SČG, koju smo isticali u toku cijeloga rada, očito je kočila penetraciju romanskih elemenata u SČG, odnosno svodila ih je na minimum. Čak i u području leksika gdje je penetracija romanizama izrazitija (sudeći po broju posuđenica) radi se uglavnom o »nužnim« posuđenicama, dakle onima koje pokrivaju praznine u sistemu, ili o posuđenicama iz tehničkih domena, tj. o onim predmetima, pojavama i pojmovima koji su kao rezultat romanskog-slavenskog bikulturizma postali sastavni dio životne realnosti stanovnika težačkih i ribarskih četvrti Splita (terminologija administracije, crkve, gradskog života, igara, zanimanja i zanata, odijevanja nakita i sl.), pa su naravno i denominacije za njih stranoga porijekla.

(Nastavit će se)

L i t e r a t u r a

1. Devoto G. i G. Giacomelli, 1972: *I dialetti delle regioni d'Italia*, Sansoni, Firenze.
2. Filipović R., 1959: *Consonantal Innovations in the Phonological System as a Consequence of linguistic Borrowing*, SRAZ VII, Zagreb.
3. Filipović R., 1967: *Jezići u kontaktu i jezično posuđivanje*, *Suvremena lingvistika* 4, Zagreb, 27—90.
4. Finka B., 1971: *Čakavsko narječje*, Čakavska Rič I, Split, 3—11.
5. Havranek B., 1964: *Problematika miješanja jezika*, *Zadarska revija* XIII, Zadar, 177—185.
6. Katičić R., 1967: *Jezična srodnost*, *Suvremena lingvistika* 4, Zagreb, 13—26.
7. Kovačić, 1971: *Smij i suze starega Splita*, Split.
8. Martinet A., 1967: *Éléments de linguistique générale*, A. Colin, Paris.
9. Mounin G., 1972: *Clefs pour la sémantique*, Seghers, Paris.
10. Muljačić Ž., 1972. a: *Opća fonologija i fonologija suvremenog talijanskog jezika*, Zagreb, Školska knjiga.

11. Muljačić Ž., 1972. b: *Scambi lessicali tra l'Italia meridionale e la Croazia Italjug I* (anno II).
12. Skok P., 1930: *Zum Balkanlatein III*, ZRPH L, 484—532.
13. Tagliavini C., 1969: *Le origini delle lingue neolatine*, Ed. Patron, Bologna.
14. Ullman S., 1952: *Précis de sémantique française*, Berne, Ed. Francke S. A.
15. Vinja V., 1951: *Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule*, Zagreb (disertacija u rukopisu).
16. Vinja V., 1967: *Tautološki rezultati jezičnih dodira*, *Suvremena lingvistika* 4, Zagreb, 90—99.
17. Zamboni A., 1974: *Profilo dei dialetti italiani* (a cura di A. Cortelazzo), 5, Veneto, Pacini, Pisa, Centro di Studio per la Dialettologia Italiana.
18. Weinreich U., 1974: *Languages in contact*, Mouton, The Hague, Paris.